

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Toiminnalliset menetelmät sosiaaalialalla

2012

Marika Tuomola

KIUSAAMISEN EHKÄISY OSANA ARJEN PEDAGOGIIKKA

– Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen
suunnitelman valmistelu Teerimäen päiväkodissa

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma | Toiminnalliset menetelmät sosiaalialalla

2012 | 67 + 1

Tiina Laakso

Marika Tuomola

KIUSAAMISEN EHKÄISY OSANA ARJEN PEDAGOGIIKKA – KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMAN VALMISTELU TEERIMÄEN PÄIVÄKODISSA

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma laaditaan päivähoitoyksiköihin takaamaan lasten turvallisuutta ja hyvinvointia. Suunnitelman tarve on syntynyt yhteiskunnallisen tilanteemme määrittämänä, jota leimaa lisääntynyt syrjäytyminen. Tältä voidaan välttyä katkaisemalla kiusaamisen kierre jo varhaiskasvatusiässä.

Tämän opinnäytetyön päätavoitteena oli tukea Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista. Tutkimuksella selvitettiin, miten kiusaamista tunnistetaan Jokioisten kunnan Teerimäen päiväkodissa? Miten kiusaamista ehkäisevät keinot näkyvät päiväkodin arjessa? Miten kiusaamistilanteisiin puututaan? Millä menetelmin voidaan päästä toimivaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan? Tutkimus on kvalitatiivinen. Tutkimusmetodeina olivat teemahaastattelu ja osallistuva havainnointi. Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla Jokioisten kunnan Teerimäen päiväkodin varhaiskasvattajat touko- kesäkuun 2012 aikana sekä havainnoimalla yhtä Teerimäen päiväkodin osastoa 3.5. - 15.6.2012.

Tutkimustehtävänä oli tehdä näkyväksi Teerimäen varhaiskasvatuksen henkilöstön toimintaa heille itselleen ja sen kautta edistää kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista ja sen tavoitteita, kuten saada kiusaamisen ehkäisy sisältymään osaksi päiväkodin arjen pedagogiikkaa.

Tutkimuksesta nousi esille kasvattajien asenteiden ja yhtenäisten toimintatapojen sekä kasvatuskumppanuuden merkitys kiusaamista ehkäisevässä työssä. Tärkeäksi koettiin myös sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen lapsille. Tunteiden tunnistaminen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu koetaan huomattavasti merkittävämmäksi kuin numeroiden ja kirjaimien opettelu. Lapsiryhmän jatkuva havainnointi ja aikuisen aito läsnäolo mahdollistavat kiusaamistilanteiden huomaamisen ja niillä voidaan vaikuttaa ennaltaehkäisevästi sekä konfliktittain kiusaamistilanteiden muodostumiseen. Kiusaamisen seuraamuksia pohdittaessa tulisi huomioida, millaista tukea tilanteen molemmat osapuolet tarvitsevat.

ASIASANAT:

Varhaiskasvatus, päivähoito, päiväkotitoiminta, kiusaaminen, kiusaamisen ehkäisy, puuttuminen, kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree Programme in Social Services | The Activating Methods in Social Services

2012 | 67 + 1

Tiina Laakso

Marika Tuomola

PREVENTING BULLYING AS PART OF EVERYDAY PEDAGOGY - PREPARING A BULLYING PREVENTION AND INTERVENTION PLAN AT THE TEERIMÄKI NURSERY SCHOOL

A bullying prevention and intervention plan is devised in nursery school units to guarantee the children's safety and well-being. A clear need for this sort of plan has arisen from our current social situation that is marked by increased alienation. This can be prevented by putting a stop to the spiral of bullying already in early formative years.

The main aim of this thesis was to support the creation of the bullying prevention and intervention plan at the Teerimäki nursery school. The study looked into how bullying is recognized at the Teerimäki nursery school in the municipality of Jokioinen. In what way are the preventive methods against bullying evident in the everyday functioning of the nursery? How are the interventions carried out? Which methods can lead to a practical plan for bullying prevention and intervention? The study is qualitative in nature. As research methods, thematic interviews and participatory observation were used. The research data was collected by conducting interviews among the early childhood educators working at the Teerimäki nursery school, Jokioinen municipality, in May and June of 2012. Part of the data was also acquired by observing one unit in the nursery between May 3 and June 15, 2012.

The research aim was to make visible the actions of the Teerimäki early education staff so that the educators could better comprehend the process of planning the bullying prevention and intervention policies. Another aim was to substantiate the goals of these policies, for instance, by making the preventive actions part of the nursery's everyday pedagogy.

The importance of the educators' attitudes and uniform methodology, as well as the role of educational companionship, were evident in the study and formed a key instrument in bullying prevention. Teaching social and emotional skills to the children was also deemed crucial. Identifying emotions and learning interaction skills are considered remarkably more significant than learning letters and numbers. Through continuous observation and genuine adult presence, the situations where bullying occurs are more easily detected, and this enables preventive measures to be taken to avert conflicts and bullying. When considering the consequences of bullying it should be taken into account what sort of support both parties need.

KEYWORDS:

Early childhood education, daycare, nursery school, bullying, bullying prevention, intervention, bullying prevention and intervention plan,

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KIUSAAMINEN VARHAISKASVATUSIÄSSÄ	8
3 KIUSAAMISEN EHKÄISY	11
4 KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMA	13
4.1 Lapsen oikeus turvalliseen päivähöitoon ja varhaiskasvattajien arvot	14
4.2 Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen sekä kiusaamistilanteisiin puuttuminen	16
4.3 Keinoja kiusaamisen ehkäisyyn	18
4.3.1 Turvallinen ilmapiiri	19
4.3.2 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot	20
4.3.3 Leikin ohjaus, havainnointi ja leikkiin osallistuminen	22
4.3.4 Tapa- ja moraalikasvatus sekä lapsen itsetunnon vahvistaminen	24
4.3.5 Lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen	27
4.4 Yhteistyö vanhempien kanssa	28
4.5 Tilanteiden dokumentointi, suunnitelman arviointi sekä päivittäminen ja siitä tiedottaminen	30
5 TEERIMÄEN PÄIVÄKODIN KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMAN PROSESSIKUVAUS	32
6 TUTKIMUS	34
6.1 Tutkimuksen tavoite, tutkimustehtävät ja toimintaympäristö	34
6.2 Tutkimusmenetelmät ja aineiston hankinta	35
6.3 Tutkimusaineiston rajaus, perustelut, käsittely ja analysointi	37
6.4 Tutkimusaineiston jatkokäyttö, luotettavuus, laatu ja eettisyys	39
7 TUTKIMUSTULOKSET	41
7.1 Kiusaamisen määrittely ja tunnistaminen	41
7.2 Kiusaamisen ehkäisy	45
7.3 Kiusaamiseen puuttuminen	49
7.4 Suunnitelman kehittäminen ja arviointi	52
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	56

9 JATKOTOIMENPITEET	62
----------------------------	-----------

LÄHTEET	64
----------------	-----------

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset touko - kesäkuu / 2012.

KUVIOT

Kuvio 1. Kiusaamisen muodot	9
Kuvio 2. Prosessikaavio Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmisteluista.	33
Kuvio 3. Teerimäen päiväkodin määritelmä kiusaamisen muodoista	41
Kuvio 4: Teerimäen päiväkodin määritelmä kiusaamisesta	42
Kuvio 5. Miten kiusaamista ehkäistään Teerimäen päiväkodissa	45
Kuvio 6. Miten Teerimäen päiväkodissa puututaan kiusaamiseen	49

1 JOHDANTO

Pienetkin lapset kiusaavat tai kokevat kiusatuksi tulemista. Koulukiusaamisen juuret ulottuvat jo varhaiskasvatusiässä omaksuttuihin tapoihin. Siksi kiusaamista ehkäisevä työ tulisi aloittaa mahdollisimman varhain. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1.) Kiusaamisen ehkäisy tulisi nähdä koko yhteisön yhteisenä asiana, jossa aikuisen toiminta on ratkaisevaa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 2). Päiväkodin varhaiskasvattajilla tulisi olla yhteinen näkemys siitä, mitä on kiusaaminen. Heidän pitäisi yhdessä suunnitella keinoja kiusaamisen ehkäisyyn. Toimivia keinoja ovat esimerkiksi turvallisen ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen, leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen siihen, tapa- ja moraalikasvatus, lapsen itsetunnon vahvistaminen, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä yhteistyö vanhempien kanssa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22 - 25, 46 - 47.)

Varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamistilanteisiin puuttuminen on melko helppoa ja sillä on todellista vaikutusta kiusaamistilanteiden vähentämiseksi. Alle kouluikäisellä lapsella kiusaamiseen liittyvät roolit eivät vielä ole kovin pysyviä, kiusaamistilanteet eivät ole ehtineet jatkua vuosia, eivätkä pienten lasten sosiaaliset suhteet ole vielä niin monimutkaisia kuin kouluikäisten lasten. Lapsen identiteetti ei vielä ole muokkautunut kiusaajaksi tai kiusatuksi ja aikuisen väliin tulolla voidaan vielä vaikuttaa tähän. Pienet lapset luottavat aikuisen apuun ja heille aikuisen rooli onkin merkittävä. Taitava ja empaattinen aikuinen onnistuu rohkaisemaan lapsia kertomaan asioistaan, jolloin tilanteet saadaan aikuisen tietoon. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 19.)

Kiusaamistilanteisiin osataan paremmin puuttua, kun henkilöstö on yhdessä laatinut puuttumisen mallin. Kiusaamistilanteiden huomaaminen ja tunnistaminen taas ovat edellytys sille, että kiusaamiseen voidaan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 18). Kiusaamista ehkäisevänä menetelmänä Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan ovat julkaisseet teoksen, jossa Laura Kirves ja Maria Stoor-Grenner opastavat kiusaa-

misen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatimisessa. Kirves ja Stoor-Grenner (2011, 2) korostavat, että: ”Kiusaamisen ehkäisyn keinot ja avaimet löytyvät jokaisesta työyhteisöstä, sitten kun sen merkitys on ymmärretty ja tietoisuus asiasta herännyt.”

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma laaditaan yhä useampiin päivähoitoyksiköihin takaamaan lasten turvallisuutta ja hyvinvointia. Suunnitelman tarve on syntynyt yhteiskunnallisen tilanteemme määrittämänä, jota leimaa lisääntynyt syrjäytyminen. Tältä voidaan välttyä katkaisemalla kiusaamisen kierre alkutekijöihinsä jo varhaiskasvatasiässä. Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL 2012) mukaan mahdollisimman varhainen kiusaamista ehkäisevä työ ja sen yhteisöllisyyttä lisäävät keinot voivat osaltaan ehkäistä tulevien sukupolvien syrjäytymistä. Merkittävää kiusaamista ehkäisevässä työssä varhaiskasvatuksessa on ymmärtää, että muutos parempaan lähtee aikuisten asenteista. Ääritapauksissa aikuinen voi tahattomasti ylläpitää kiusaamiselle otollista ilmapiiriä. Ensimmäinen vaihe tavoitteellisessa kiusaamisen ehkäisyssä onkin pysähtyä pohtimaan omia asenteita varhaiskasvattajana.

Sain toimeksiannon opinnäytetyön tutkimustehtävään Jokioisten kunnan päivähoiton johtajalta Arja Mikkolalta. Jokioisten kunnallinen päivähoito, johon kuuluvat kolme päiväkotia sekä 32 perhepäivähoitajaa laativat omat kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmansa. Opinnäytetyössäni seuran Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista. Suunnitelma rakentuu pala palalta ja siten se myös siirtyy osaksi päiväkodin käytäntöjä. Merkityksellisintä on varhaiskasvatuksen henkilöstön oma prosessointi kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen liittyen.

Tämän opinnäytetyön päätavoitteena oli tukea Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista. Tutkimuksella selvitettiin, miten kiusaamista tunnistetaan Jokioisten kunnan Teerimäen päiväkodissa? Miten kiusaamista ehkäisevät keinot näkyvät päiväkodin arjessa? Miten kiusaamistilanteisiin puututaan? Millä menetelmin voidaan päästä toimivaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan? Opinnäytetyö on kvalitatiivinen. Tutkimuksen menetelminä ovat teemahaastattelu ja havainnointi.

2 KIUSAAMINEN VARHAISKASVATUSIÄSSÄ

Kiusaamiseen olisi tärkeää puuttua jo päiväkodissa, sillä muuten kierre saattaa jatkua myös kouluun ja myöhempään elämään. MLL korostaa, että yhtä tärkeää kuin kiusaamiseen puuttuminen, on myös kiusaamisen ehkäisy. Pienten lasten kohdalla pääpainon tulisikin olla ennaltaehkäisyssä. Lapset kiusaavat toisiaan pääsääntöisesti vapaan leikin aikana niin sisällä kuin ulkona. Toisia lapsia ei oteta mukaan leikkiin tai leikkien sääntöjä muutetaan kesken kaiken, kertoo Laura Kirves Mannerheimin Lastensuojeluliitosta (MLL 2012.)

Päiväkodeissa yleisin kiusaamisen muoto on leikkien ulkopuolelle jättäminen. Kiusaaminen voi ilmetä myös fyysisenä väkivaltana, lahjontana, haukkumisena, vallankäyttönä tai juonitteluna. Lapset ovat hyvin tietoisia siitä, millainen hierarkia ryhmässä vallitsee. He pystyvät kertomaan kuka ryhmässä määrää, kuka jää ilman ystävää ja kuka kiusaa, kertoo puolestaan Maria Stoor-Grenner Folkhälsanilta (MLL 2012.)

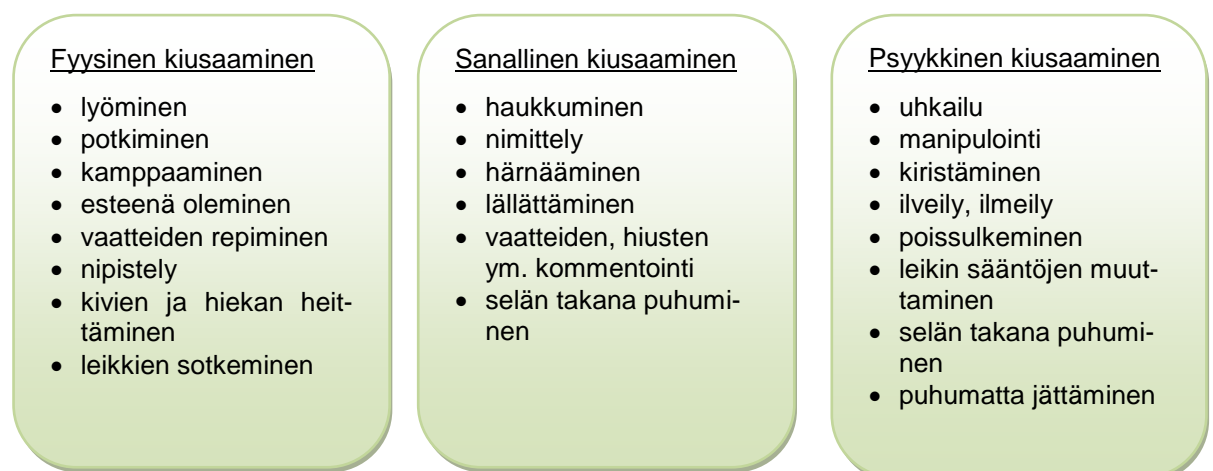
Kiusaamista ei ole helppo määritellä, sillä se tarkoittaa eri ihmisille eri asioita (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 3). Hamarus (2010, 22 - 23) ja Salmivalli (2003) ovat määritelleet kiusaamista koulun arkeen. Näitä määritelmiä voidaan soveltaa myös varhaiskasvatukseen. Alsaker & Valkanover (2001) sekä Rigby (1997, 2003) ovat kuvailleet pienten lasten kiusaamisen olevan yleispiirteiltään hyvin samanlaista kuin koulussa havaittu kiusaaminen. Salmivalli (2003) määrittelee kiusaamista seuraavasti:

”Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön.”

Olweus (1973) puolestaan määrittelee kiusaamista aggressiivisena käytöksenä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön. Hamaruksen (2010, 22) mukaan kiusaamisen kriteerit voivat täytyä myös yksittäisessä teossa, jos se aiheuttaa uhrissa pelkoa joutua myös myöhemmin kiusatuksi. Jos näkemys kiusaa-

misesta on liian kapea, voi monenlainen yksilön loukkaavaksi kokema käytös, jolla voi olla pitkäaikaisia seurauksia, jäädä huomaamatta. Hamarus (2010, 23) korostaa kiusaamisen määrittelyssä myös kiusatun subjektiivista kokemusta kiusatuksi tulemisesta sekä Salmivallin (2003) mukaisesti kiusaajan ja kiusatun välistä valtaepätasapainoa. Monks, Smith & Swettenham (2003) sekä Vaillancourt, Mcdougall, Hymell, Krygsman, Miller, Stiver, & Davis (2008) tähdentävät, että kasvattajilta vaaditaan herkkyyttä ja lapsen kuuntelua, jotta voidaan saada selville, millaiset asiat ja tilanteet aiheuttavat lapselle subjektiivista pahaa oloa ja kiusatuksi tulemisen kokemuksia (ks. Neitola 2010.) Varhaiskasvatuksessa kiusaamista määriteltäessä on huomioitava lapsen ikä ja kehitystaso. On vaikea arvioida, milloin lapset tiedostavat, että heidän toimintansa voi vahingoittaa ja loukata toista. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4.)

Tutkija Laura Kirves opasti YLE:n uutisissa 17.8.2012 kiusaamisen tunnistamisessa siten, että kiusaaminen on tietoista ja pitkäkestoista, ja sen on tarkoitus satuttaa kiusaamisen uhria (YLE 2012). Rigbyn (2004) mukaan kiusaaminen on vahvemman järjestelmällistä toimintaa heikomman alistamiseksi ja vahingoittamiseksi (ks. Neitola 2010). Usein kiusaamiseen liittyy vallanhalu. Kiusaaja yrittää saada valtaa kiusaamalla toisia. (Piironen-Malmi & Strömberg 2008, 151.) Salmivallin (2010, 38) mukaan kiusaaminen voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Varhaiskasvatusikäisten kiusaaminen voi olla fyysistä, henkistä ja sosiaalista (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 6). (Hamarus 2012,38.)

Kuvio 1: Kiusaamisen muodot ja tavat (Kirves & Stoor-Grenner 2010).

Salmivallin (1998) mukaan kiusaaminen koskee lapsiryhmässä muitakin kuin kiusaajaa ja kiusattua. Kaikilla ryhmän lapsilla on oma roolinsa kiusaamistilanteissa. Salmivallin määrittelemät roolit kiusaamistilanteissa edellä mainittujen lisäksi ovat apuri, kannustaja, puolustaja ja ulkopuolinen. Apuri lähtee mukaan kiusaamiseen ja auttaa kiusaajaa. Kannustaja ylläpitää kiusaamista omalla toiminnallaan. Hän tulee paikalle katselemaan kiusaamistilannetta, naureskelee ja rohkaisee kiusaajaa. Puolustaja asettuu kiusatun puolelle ja tukee häntä. Hän yrittää saada toiset lopettamaan kiusaamisen. (Salmivalli 1998, 33.) Pienten lasten keskuudessa roolit kiusaamistilanteissa eivät vielä ole yhtä pysyviä ja vakiintuneita kuin kouluiässä, joten tehokkaalla kiusaamisen ehkäisyllä voidaan estää lapsen leimautuminen tiettyyn rooliin (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9).

”Kiusaamiseen liittyvissä tutkimuksissa kiusaamisen ja konfliktin erona pidetään sitä, että kiusaajan ja kiusatun välillä vallitsee vallan epätasapaino. Konflikteissa ja riidoissa on yleensä kyse kahdesta suhteellisen tasaväkisestä henkilöstä, jotka riitelevät tai ovat eri mieltä jostakin. Kiusaamisessa puolestaan on kyse siitä, että kiusatulla on vaikeuksia puolustautua itseensä kohdistuvaa kielteistä toimintaa vastaan. Kiusaamistilanteissa on epätasapainoa vallan käytössä. Vallan epätasapaino voi olla sitä, että kiusaaja on fyysisesti isompi tai vahvempi, verbaalisesti taitavampi, iältään vanhempi tai hänellä on enemmän kavereita, korkeampi asema ryhmässä, hän tietää uhrin heikkoudet ja saa tukea ryhmän muilta jäseniltä. Vallan epätasapainon ei myöskään tarvitse olla todellista, vaan uhri voi vain kokea tilanteen sellaisena.” (Pepler, Craig & Connolly, 1997; Kirveen & Stoor-Grennerin 2011, 4 mukaan.)

3 KUSAAMISEN EHKÄISY

Merkittävää varhaiskasvatuksen kiusaamista ehkäisevässä työssä on ymmärtää, että muutos parempaan lähtee aikuisten asenteista. Ääritapauksissa aikuinen voi tahattomasti ylläpitää kiusaamiselle otollista ilmapiiriä. Tavoitteellisessa kiusaamisen ehkäisyssä päiväkodin henkilöstön olisi pysähdyttävä pohtimaan omia asenteitaan varhaiskasvattajana, tiedostettava oma vastuunsa kiusaamisen ennaltaehkäisijänä ja kiusaamiseen puuttujana. (MLL 2012.)

”Kiusaamisen ehkäisy perustuu aikuisen omien asenteiden tarkistamiseen, omaan suhtautumiseen jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön sekä ymmärrykseen siitä, että aikuinen itse vaikuttaa ilmiön olemassaoloon. Aikuisen toiminta ja valinnat voivat ylläpitää kiusaamistilanteiden jatkumista ja mahdollistaa niiden syntymistä. Aikuisen tehtävä on kantaa vastuu kiusaamistilanteista, niihin puuttumisesta sekä ennaltaehkäisystä.” (MLL 2012.)

Kiusaamisen ehkäisy on tärkeää, koska kiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Pörhölän (2008) mukaan kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset. Kiusaaminen vahingoittaa kiusaajan ja kiusatun vertaissuhteita pitkäkestoisesti ja vaikeuttaa heidän kiinnittymistään uusiin vertaisryhmiin vielä myöhemminkin elämässä. Kiusaamisella on myös negatiivinen vaikutus koko lapsiryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Se ei siis kosketa vian kiusattua ja kiusaajaa. (Pörhölä 2008; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1 mukaan.)

Aikuisilla on vastuu kiusaamisen ehkäisystä. Ongelmana on, että päiväkodin henkilökunta ei aina välttämättä erota kiusaamista normaalista nahistelusta. Kiusaamiseen on kuitenkin tärkeää puuttua, sillä kyse on lapsen, niin kiusatun, kiusaajan kuin sivustakatsojankin, kehityksestä. Myös vanhempien on oltava valppaina kuunnellessaan lapsen kertomuksia hoitopäivästä. Salassa tapahtunut kiusaaminen on voinut jäädä huomaamatta päiväkodin aikuisilta. Lapsi ei välttämättä kerro päiväkodissa tapahtuneesta kiusaamisesta heti hoitopäivän aikana, vaan ottaa sen puheeksi vasta kotona. Tällöin vanhempien ja päivähoiton henkilöstön vuoropuhelu on tärkeää, jotta asiat saadaan selvitettyä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.)

Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen on koko ryhmää koskeva asia. On tärkeää pyrkiä vaikuttamaan koko ryhmän toimintaan. Tämän lisäksi huomioidaan lasten yksilölliset tarpeet uudenlaisten taitojen harjoittelussa. Esimerkiksi aggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle opetetaan erilaisia toimintatapoja. Yhtenä kiusaamisen ehkäisyn tavoitteena on opettaa kiusaajalle myönteisiä tapoja toimia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Kasvattajan tehtävänä on ohjata ja opettaa lasta toimintatapoihin, joissa lapsi saa kokemuksia myönteisestä vuorovaikutuksesta ja kokee tulevansa hyväksytyksi ryhmän jäseneksi. Koska ulkopuolisen tahon on vaikea ohjeistaa kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista, on päivähoitoyksikön itse ratkaistava millaiset keinot ovat juuri sille lapsiryhmälle juuri sillä hetkellä toimivia. Kiusaamisen ehkäisy olisi nähtävä osana arjen pedagogiikkaa, joka muuttuu ja muotoutuu lapsiryhmän mukaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.)

4 KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMA

Päiväkodissa tapahtuvaa kiusaamista selvitettiin vuosina 2009 - 2010 Mannerheimin lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin yhteisessä hankkeessa Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa. Selvityksellä tuotettiin tietoa siitä, millainen ilmiö kiusaaminen on suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ja miten lapset, vanhemmat ja päiväkodin henkilöstö kuvaavat kiusaamista. Selvityksessä päädyttiin siihen tulokseen, että kiusaamisen ehkäisy tulisi aloittaa jo varhaiskasvatuksessa ja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma tulisi ottaa osaksi varhaiskasvatuksen suunnitelmaa valtakunnallisella, kunnallisella sekä yksikötasolla. Hankkeesta on julkaistu vuonna 2010 selvitys: ”Kiusaavatko pienetkin lapset?” (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 1.)

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma laaditaan osaksi yksikön varhaiskasvatussuunnitelmaa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12). Kirjattu suunnitelmaa auttaa päivähoiton henkilöstöä ymmärtämään kiusaamisen paremmin koko yhteisön asiana ja kohdistamaan kiusaamisen ehkäisyn ryhmätasolle. Yhdessä laadittu kirjallinen suunnitelma sitoo henkilökuntaa toimimaan sovitulla tavalla sekä arvioimaan toimintaansa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.) Hamarus (2012) puolestaan toteaa yhteisen suunnitelman helpottavan työyhteisön arkea. Kun kaikki yksikön kasvattajat tietävät toistensa toimivan kiusaamistilanteissa sovitulla tavalla, ei kenenkään tarvitse erikseen perustella tai puolustella omaa toimintaansa. Hamarus (2012, 61.) Kirjallinen suunnitelma auttaa myös uusia työntekijöitä sekä lasten vanhempia osallistumaan kiusaamista ehkäisevään työhön (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12). Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmalla nostetaan tietoisuutta kiusaamisilmiöstä ja vaikutetaan kiusaamiseen liittyviin asenteisiin. Suunnitelma luo työyhteisölle yhtenäiset toimintatavat, jolloin kaikki työntekijät tietävät, miten toimitaan ja osaavat perustella toimintansa. Suunniteltu kiusaamisen ennaltaehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen on johdonmukaista ja tuloksellista. Suunnitelman avulla kiusaamisen

ehkäisemiseksi tehtävää työtä voidaan arvioida. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmasta tuotetaan kirjallinen dokumentti, jota arvioidaan ja muutetaan aina tarpeen vaatiessa. Suunnitelmatyö voidaankin nähdä jatkuvana prosessina. Ei riitä, että suunnitelma on kerran laadittu ja kansioon unohdettu. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11 - 12.)

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa prosessoidessa on kiinnitettävä huomiota päivähoidon henkilöstön riittävään perehdyttämiseen, jotta kiusaamista ei nähtäisi kapeasti yksittäisinä tekoina ja yksittäisten lasten aiheuttamina tilanteina. Suunnitelma ei saa aiheuttaa yksittäisten lasten leimautumista. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumiseen suunnitelmaan tulisi sisältyä ainakin seuraavat asiat: mitä laissa ja valtakunnallisessa varhaiskasvatuksen suunnitelmassa mainitaan lapsen oikeudesta turvalliseen päivähoitoon, päiväkodin arvot ja näkemys kiusaamisesta, kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen, kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta, kiusaamisen ehkäisyn keinot, yhteistyö vanhempien kanssa, dokumentointi ja suunnitelman arviointi sekä suunnitelman päivittäminen ja siitä tiedottaminen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12.)

Jokioisten kunnan päivähoiton johtajan Arja Mikkolan mukaan Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on osa päivähoitopalvelun laatutyötä. Suunnitelman avulla pyritään havaitsemaan ja tunnistamaan kaikki kiusaamisen ilmiöt ja niihin puututaan sovitulla tavalla, johdonmukaisin keinoin. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman merkittävänä tehtävänä on turvata lasten hyvinvointia päivähoitossa. Tavoitteena on ammattitaitoinen ja vastuullinen kiusaamisen ehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen yksittäisen lapsen ja päivähoitoryhmien kohdalla kaikissa tilanteissa.

4.1 Lapsen oikeus turvalliseen päivähoitoon ja varhaiskasvattajien arvot

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus toimii arvopohjana varhaiskasvatuksessa. Sopimuksen artiklassa kaksi todetaan, että kaikilla lapsilla on samat oikeudet ja he ovat samanarvoisia, eikä ketään saa syrjiä. Sopimuksen artiklassa 19 vah-

vistetaan myös, että lapsella on oikeus suojaan fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa vastaan. (YK 1989/2012.)

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen lisäksi lapsen oikeutta turvalliseen päivähoitoon määrittävät useat eri lait, määräykset ja sopimukset, kuten laki lasten päivähoidosta (36/1973) ja asetus lasten päivähoidosta (239/1973) sekä laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämiseksi (504/2002) (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2011, 89).

Varhaiskasvattajat vastaavat lapsen turvallisuudesta päivähoitopaikassa. He luovat lapsen kehitystasoa ja tarpeita vastaavan turvallisen kasvu- ja toimintaympäristön valtakunnallisen turvallisuussuunnitelman mukaisesti (Päivähoidon turvallisuussuunnittelu 2008). Jo lapsena opitaan myös turvalliseen ja hyvään elämään kuuluvat terveelliset elämäntavat ja hygieniat. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2011, 141).

Stakesin Päivähoidon turvallisuussuunnitteluoppaan mukaan (2008) päivähoiton turvallisuudella tarkoitetaan päivähoiton toimintayksikössä annettavan varhaiskasvatustyön turvallista toteuttamista. Tarkastelun kohteena ovat toimintayksikön henkilöstö, hoidossa olevat lapset, vierailevat henkilöt, ulko- ja sisätilat sekä toimintavälineet ja lähiympäristö. Lisäksi tarkastelu kohdistuu henkisiin tekijöihin, tiedon hallintaan, toiminnan resursseihin sekä toiminnan laatua ja vastuuta koskeviin asioihin. (Päivähoidon turvallisuussuunnittelu 2008.)

Päivähoidon varhaiskasvattajien väliltä saattaa löytyä eroja kasvatusnäkemyksissä ja arvoissa (Vienola 2011, 163). Arvoja tulisi pohtia myös kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Olisi kiinnitettävä huomiota siihen, miten varhaiskasvattajien arvot tukevat lasten hyvinvointia vertaissuhteissa. Kiusaamista ehkäisevä työ tulisikin aloittaa päivähoitoyksikön yhteisellä arvokeskustelulla. Näin varmistetaan, että kaikki ymmärtävät kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman tavoitteen ja ovat siitä yksimielisiä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 13.)

4.2 Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen sekä kiusaamistilanteisiin puuttuminen

Kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen ovat edellytyksenä kiusaamiseen puuttumiselle. Havainnoimalla lasten toimintaa voidaan huomata ja tunnistaa toistuvia kiusaamistilanteita. Lasten kanssa käydyt keskustelut reilusta kaveruudesta ja kiusaamisesta auttavat lapsia ymmärtämään, mitä kiusaaminen voi olla ja miten itse erilaisissa arjen tilanteissa voisi toimia. Kiusaamistilanteita ja vaihtoehtoisia toimintatapoja voidaan havainnollistaa lapsille esimerkiksi nukke-teatterin tai näytelmän keinoin. Hamarus (2012, 33) neuvoo aikuista kysymään kiusatulta lapselta kiusaamisesta epäsuorasti esimerkiksi, onko tällä kavereita. Tästä keskustelu voi jatkua vertaissuhteiden ongelmatilanteisiin. Lapsi ei välttämättä itse osaa tai rohkene ottaa kiusaamista puheeksi, mutta kokee kuitenkin helpottavaksi sen, että aikuinen tarttuu asiaan.

Kiusaamistilanteisiin tulee aina puuttua. Olennainen ero kiusaamistilanteiden ja konfliktien välillä on se, että konfliktien selvittelyssä voi riittää, että aikuinen on kuulolla ja ohjailee hieman kauempaa tilanteen selvittelyä. Hän antaa lasten ensin itse yrittää neuvotella, miten asia ratkaistaan. Konfliktien ratkaisuisissa tämä käytäntö kehittää lasten sosiaalisia taitoja, kompromissin tekemistä sekä toisen mielipiteiden huomioon ottamista ja toisaalta omien mielipiteiden esille tuomista. Kiusaamistilanteessa asetelma on kuitenkin toinen. Tilanteessa vallitseva vallan epätasapaino ei anna kiusatulle mahdollisuutta puolustaa itseään. Aikuinen on aina vastuussa lapsen huonoon kohteluun puuttumisesta. Lapsiryhmien tunteminen ja lasten erilaisten sietokykyjen tiedostaminen on tärkeää. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 19 - 20.)

Pienimpien lasten kohdalla kiusaamistilanteeseen puuttumiseksi voi riittää, että aikuinen osoittaa suhtautuvansa tilanteeseen vakavasti, että hän on huomannut tapahtuneen ja kertoo, että se ei ole hyväksyttävää käytöstä. Aikuinen jää seuraamaan tilannetta ja kertoo sen myös tilanteessa mukana oleville lapsille. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 20.)

Seurannalla on tärkeä osuus kiusaamiseen puuttumisessa. Johdonmukaisella seurannalla varmistetaan kiusaamisen loppuminen. Seuranta olisi suositeltavaa tehdä kirjallisesti, jolloin siitä jää dokumentti myöhempien keskusteluiden tueksi. Seurannassa on muistettava kysyä myös asianosaisilta lapsilta ja heidän vanhemmiltaan, onko kiusaaminen heidän mielestään päättynyt. Asiaan voidaan kysyä myös koko lapsiryhmän näkökulma. Seuranta suunniteltaessa tulee pohdita seurannan pituuden ja tiheyden tarpeellisuus sekä kuka vastaa seurannasta ja sen kirjaamisesta. Jos kasvattajien omat keinot kiusaamisen kitkemiseksi eivät riitä, voidaan pyytää tukea esimerkiksi konsultoivalta erityislastentarhanopettajalta. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 21.)

Kiusaamisen seuraamuksia pohdittaessa tulisi huomioida, millaista tukea tilanteen molemmat osapuolet tarvitsevat. Molemmat kaipaavat aikuisen apua ja turvaa sekä empaattista kohtelua. Seuraamuksilla tulisi edistää lasten myönteisiä kokemuksia vuorovaikutussuhteista sekä lasten että aikuisten kanssa. Päiväkotien perinteistä seuraamusta, jäähytuolia voidaan kyseenalaistaa lapsen myönteisten vuorovaikutustilanteiden opettajana. Jäähytuolin käyttö voi kuitenkin toimia hetkellisenä rauhoittumispaikkana. Kun lapsi on rauhoittunut vastaanottavaisempaan mielentilaan, hänen kanssaan voidaan aloittaa keskustelut tapahtuneesta lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Lapselta voidaan kysyä, huomasiko hän tehneensä väärin toista kohtaan ja miten hän sen sijaan olisi voinut toimia. Lapselle voidaan opettaa hyväksyttäviä toimintatapoja. Rauhoittumispaikalla istumisen tulisi seuraamuksena olla aina sisällöltään myönteinen keino auttaa lasta rauhoittumaan erillään muista lapsista. Pelkkä jäähytuolille istuttaminen ilman rakentavia keskusteluja ei edistä lapsen vuorovaikutustaitoja. (Kanninen & Sigfrids 2012, 195.)

Anteeksi pyytäminen kuuluu hyviin tapoihin. Olisi kuitenkin toivottavaa, että lapsi pyytäisi anteeksi, koska on oikeasti pahoillaan, eikä vain siksi, että niin kuuluu tehdä. Anteeksipyynnön lisäksi Koivunen (2003, 67 - 68) korostaa tekonsa hyvittämisen opettamista lapselle.

Aikuisen tehtävänä kiusaamistilanteeseen puuttumisessa on pyrkiä muuttamaan lapsen toimintatapoja. Lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen ja sen taust-

talta löytyvät syyt auttavat aikuista suhtautumaan lapseen myönteisemmin ja tarjoamaan lapselle myönteisen vuorovaikutuksen kokemuksia. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22.) Kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelmaa laadittaessa tulisi käydä keskustelua aikuisten rooleista kiusaamiseen puuttumistilanteessa. Kuka ottaa puuttumistilanteen hoidettavakseen? Onko sellaista mahdollista sopia etukäteen? Onko mahdollista, että yksi aikuinen on kiusatun tukena ja toinen kiusaajan? Jos molemmat osapuolet eivät voi heti tilanteeseen puuttuttaessa saada aikuisen henkilökohtaista huomiota, kumman tukeminen on etusijalla? Puuttumistilanteet tulee aina arvioida tapauskohtaisesti, mutta asian pohjalta käyty keskustelu ja kirjattu suunnitelma selkeyttävät tilanteessa toimimista. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 21.)

4.3 Keinoja kiusaamisen ehkäisyyn

Varhaiskasvatuksessa kiusaamista ehkäisevä työ painottuu lasten havainnoimiseen. On tärkeää seurata millaiset vuorovaikutussuhteet päiväkodin ryhmässä vallitsevat ja seurata, että jokainen lapsi saa myönteisen vuorovaikutuksen kokemuksia. Ryhmässään muiden lasten torjuma lapsi voi ajautua tilanteeseen, jossa hänellä on hyvin vähän tai ei lainkaan myönteistä vuorovaikutusta toisten lasten kanssa. Hänellä voi myös olla hyvin vähän myönteistä vuorovaikutusta aikuisten kanssa. Varhaiskasvattajan tärkeänä tehtävänä on varmistaa, että jokainen lapsi tuntee tulevansa hyväksytyksi ryhmässään ja hänen vuorovaikutussuhteensa ovat positiivisia. (THL 2012)

Kirves & Stoor-Grennerin (2011, 22 - 25, 46 - 47) mukaan Kiusaamisen ehkäisyyn keinoja ovat turvallisen ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettaminen, leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen siihen, tapa- ja moraalikasvatus, lapsen itsetunnon vahvistaminen, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä yhteistyö vanhempien kanssa. Esimerkiksi kiusaaminen voidaan ottaa päiväkodin vanhempainillan teemaksi. On myös tärkeää, että lapsia rohkaistaan puhumaan kiusaamisesta ja lasten puheet otetaan vakavasti.

Lasten vertaissuhteiden tukeminen ja koko lapsiryhmän yhteishengen vahvistaminen vaikuttavat ennaltaehkäisevästi kiusaamiseen. Mitä paremmaksi lapsiryhmän yhteishenki muodostuu, sitä vähemmän jää sijaa kiusaamiselle. Lehtisen (2009, 138) mukaan vertaissuhteet ovat monella tavalla tärkeitä sosiaalisen kasvatuksen näkökulmasta. Nämä nähdään myös tärkeänä erilaisuuden hyväksymisen ja toisten huomioon ottamisen ja auttamisen harjoittelemisessa.

4.3.1 Turvallinen ilmapiiri

Ryhmän myönteisen yhteistoiminnan edellytyksenä on turvallinen ja luottamuksellinen ilmapiiri. Päivähoidon ilmapiiriin tulisi rakentua lasta arvostavaksi ja kunnioittavaksi, sellaiseksi, jossa lapsi voi aina luottaa aikuisen läsnäoloon ja apuun. On tärkeää, että jokaisella lapsella on edes yksi turvallinen kiintymyssuhde päiväkodissa. Lasten on saatava luottaa siihen, että aikuinen kantaa vastuun ryhmästä ja sen toiminnasta. Ryhmä, jossa kiusaamista ja muuta loukkaavaa käytöstä tapahtuu runsaasti, on kaikille lapsille turvaton. Silloin aikuinen ei enää ohjaa toimintaa, vaan sen tekevät lapset. Valta pelata sosiaalisilla suhteilla päiväkotiryhmässä ilman aikuisen puuttumista, käy lapselle ajan mittaan rasakaaksi ja tuhoavaksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.)

Lapselle suotuisan ilmapiiriin luomisessa aikuinen on avainasemassa. Olennaisista on kasvattajan oma asenne ja hänen tapansa toimia. Turvalliseen ilmapiiriin vaikuttavat aikuisen käyttäytyminen, olemus, vuorovaikutustaidot, tapa puhua, äänensävy ja persoonalliset ominaisuudet. Kasvattajan tehtävänä on antaa turvaa lapsille ja huolehtia, että ympäristössä ei ole lapselle pelkoja aiheuttavia tekijöitä. (Koivunen 2009, 183.) Olweus (2006) pitää kasvattajien tehtävänä ryhmän yhteistoiminnan luonteen määrittelemistä. Kasvattajilla on vastuu määrittellä, mikä ryhmässä on hyväksyttävää käytöstä ja mikä ei. Etenkin kiusaamislanteissa kasvattajan asenne on ratkaiseva. Aikuinen viestittää epäsuorasti lapsille sallivansa kiusaamisen, jos vähättelee asiaa ja välttelee kiusaamistilanteisiin puuttumista. Sen sijaan aikuisen vastustava asenne kiusaamista ja louk-

kaavaa käytöstä kohtaan vähentää kiusaamistilanteiden syntymistä. (ks. Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.)

Kasvattajien asennoituminen lapsia ja myös kollegojaan kohtaan kertoo ryhmässä vallitsevista normeista ja arvoista. Jos aikuisten keskuudessa esiintyy selvittämättömiä konflikteja tai kiusaamista, muodostuu kiusaamista ehkäisevä työ lapsiryhmässä lähes mahdottomaksi. Aikuisten välillä vallitseva huono ja jännittynyt ilmapiiri tarttuu myös lapsiin. Sen vuoksi myös aikuisten ilmapiirin kohentamiseen tulee kiinnittää huomiota. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.)

4.3.2 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot

Sosiaalisista ja emotionaalisista taidoista voidaan käyttää käsitettä sosioemotionaaliset taidot. Sosioemotionaalisuudessa on kyse tunne-elämästä ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Sosioemotionaaliset taidot tarkoittavat ihmisen kyvykkyyttä tulla toimeen itsensä ja toisten kanssa. Emotionaalinen viittaa ihmisen kykyyn tunnistaa omia tunnetilojaan sekä taitoa kontrolloida niitä. (Edu.fi 2012.) Sosiaalisiin taitoihin sisältyy kyky analysoida sosiaalisia tilanteita ja kyky ymmärtää, miten niihin on tultu. Myös toisten ihmisten mielialojen ymmärtäminen sekä taito ratkaista ongelmia, neuvotella, sovitella ja tehdä kompromisseja kuuluvat sosiaalisiin taitoihin. Sosiaaliset taidot opitaan kokemuksen ja kasvatuksen kautta. (Keltikangas-Järvinen 2012, 49 - 50.)

Kirves & Stoor-Grenner jakavat sosiaaliset ja emotionaaliset taidot erilaisiin valmiuksiin, kuten empatiakyky, ongelmanratkaisutaidot, impulssinhallinta ja itsehillintä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22 - 25). Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan sellaisia valmiuksia, joilla lapsi pystyy ongelmanratkaisuun arjen tilanteissa ja onnistuu saavuttamaan henkilökohtaisia päämääriään sellaisilla tavoilla, jotka johtavat myönteisiin seuraamuksiin sosiaalisissa tilanteissa, kuten siihen, että lapsi pääsee mukaan leikkiin. Tämä edellyttää lapselta empatiakykyä eli taitoa tehdä havaintoja toisten tunteista, ajatuksista ja aikomuksista sekä arvioida ja ennakoida oman toimintansa seurauksia. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen H., Lyytinen P., Pulkkinen & Ruoppila 2006, 54.) Empatiakykyä pidetään edelly-

tyksenä sille, että lapsi motivoituu prososiaaliseen käytökseen. Prososiaalinen käytös voi olla esimerkiksi asioiden jakamista, yhteistyötä tai toisen pahaan mieleen reagoimista. Omien tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen on edellytys empatian tuntemiselle. Kun lapsi oppii tunnistamaan omat tunteensa, hänen on helpompi havaita toisen tunteet ja reagoida niihin tarkoituksenmukaisesti. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 24).

Kanninen & Sigfrids (2012, 179) ovat todenneet, että sosiaalisia taitoja voi opettaa lapsille yksinkertaisin menetelmin erilaisissa arjen tilanteissa. Lasten välistä vuorovaikutusta voidaan tietoisesti lisätä ja tukea esimerkiksi kannustamalla ja rohkaisemalla pyytämään toista lasta leikkiin tai peliin mukaan sekä opettamalla lapsia tulkitsemaan toisten lasten tunteita heidän ilmeistään. Kannustus ja myönteinen palaute ovat erityisen tärkeitä sosiaalisia taitoja harjoitteleville lapsille. (Kanninen & Sigfrids 2012, 179.)

Sosiaalisia ja tunnetaitoja harjaannuttavia valmiita ohjelmia on viime vuosina otettu käyttöön päiväkodeissa. Kaikki lapset hyötyvät näiden taitojen harjaannuttamisesta. Yksi valmiista ohjelmista on Askeleittain -ohjelma. Se on sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma neljästä 12:n -vuotiaalle. Ohjelman kantavana ajatuksena on, että tunnetaitoja ja sosiaalisia taitoja voi opetella ja harjoitella aivan yhtä hyvin kuin muitakin taitoja. Ohjelman käytöllä on havaittu yhteys lapsiryhmän viihtyvyyden lisääntymiseen sekä kiusaamisen ja aggressiivisen käyttäytymisen vähenemiseen. Askeleittain opetusohjelman keskeiset sisältöalueet ovat: empatiataidot, itsehillintä ja ongelmanratkaisutaidot sekä tunteiden säätely. Askeleittain ohjelman käyttöön järjestetään yhden päivän mittaista koulutusta. (Askeleittain 2012.) Kanninen & Sigfrids (2012, 182) esittelevät Askeleittain -ohjelman varhaiskasvatukselle suunnattua sisältöä seuraavasti: sosiaalisia taitoja ja tunnetaitoja opetetaan lukuvuoden aikana kerran viikossa. Tähän sisältyvät esimerkiksi tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen, tahallaan ja vahingossa tekemisen ero, toisesta välittämisen osoittaminen, auttaminen, eri tavat säädellä tunteita ja rauhoittua, ongelmanratkaisu, nimittelyyn suhtautuminen, reilu tapa leikkiä ja ryhmään liittymisen taito. Näiden lisäksi

huomiota kiinnitetään siihen, miten tunteet voivat muuttua ja olla erilaisia eri ihmisillä sekä mitä lapsi voi tehdä, kun häneltä otetaan jotakin pois.

4.3.3 Leikin ohjaus, havainnointi ja leikkiin osallistuminen

Leikkitilanteet vaativat kasvattajan seuranta- ja valvontaa. Aikuisen läsnäololla lisätään lapsen turvallisuutta. Ohjaamalla leikkiä voidaan selvittää konfliktitilanteita ja ehkäistä epäoikeudenmukaisten asetelmien muodostumista sekä minimoida mahdollisuudet kiusaamistilanteen syntymiseen. Lasten leikkitaidot ovat hyvin erilaisia. Joitakin lapsia on opetettava leikkimään, jotta yhteinen leikki sujuisi. Päiväkodissa saattaa tulla vastaan tilanteita, joissa helposti toistensa kanssa konfliktiin joutuvat lapset erotetaan yhteisestä leikistä eri huoneisiin yksin tekemään jotain muuta. Sen sijaan pitäisi panostaa leikkitaitojen opettamiseen, vaikka se vaatisi konfliktin selvittelyä yksi toisensa jälkeen. (Koivunen 2009, 40.)

Jo muutamien minuuttien kestoisen aikuisen avustava rooli leikissä esimerkiksi kaupan asiakkaana leikin alkaessa tukee ja rikastuttaa leikkiä. Pienten lasten leikissä aikuisella on ratkaiseva merkitys leikkijuonen kehittämisessä ja roolien muokkaamisessa. Aikuiset voivat muistuttaa lapsia heidän leikkirooleistaan, kun jokin tilannetekijä uhkaa viedä huomion. Mikäli lasten aloitteellisuus ei ole vielä kehittynyt riittävästi keskinäisen leikin luomiseksi, aikuinen voi kantaa kokonaisvastuun leikin etenemisestä. Aikuinen voi antaa vinkkejä lapsille siitä, mitä leikissä voisi seuraavaksi tapahtua. (Helenius & Korhonen 2008, 101). Aikuisen mukanaolo leikissä voi myös helpottaa arkojen lasten pääsyä ja integroitumista leikkeihin. Leikkiä ohjaavan aikuisen on kuitenkin alistuttava leikin yhteisiin sääntöihin ja toteutettava yhdessä lasten kanssa leikin juonta. Mikä tahansa puuttuminen ei ole leikeille hyväksi, sillä se voi tyrehtyttää alkaneen leikin. (Siren-Tiusanen 2004, 16.)

Zvorygina (1988) on luetellut leikin ohjaamisen kokonaisuuteen kuuluvia menetelmiä seuraavasti: 1) Lasten elämäkokemuksen suunnitelmallinen rikastaminen, 2) lasten ja aikuisten kokemuksia rikastava ja taitoja kehittävä yhteinen

leikki, 3) Oikein ajoitettu leikkiympäristön muutos, jolla tavoitellaan leikki- ja elämäkokemuksen rikastamista sekä 4) leikkiprosessin aikana aikuisten aktiivoiva vuorovaikutus, joka tähtää uusien leikkitehtävien ratkaisukeinojen itsenäiseen käyttöönottoon lasten leikkiprosessissa (Helenius & Korhonen 2008, 112 - 113).

Aikuista tarvitaan lasten leikeissä joko epäsuorassa tai suorassa leikin ohjaamisessa. Suorassa leikin ohjaamisessa aikuinen ohjeistaa ja säätelee leikkiä antamalla neuvoja, esittämällä vaatimuksia sekä hyväksyy tai kieltää lasten tekemisen. Olennaista leikin kehityksen kannalta on, millainen kokonaisuus eri leikin ohjaamisen muodoista syntyy ja minkä verran jää tilaa lasten oma-aloitteiselle leikille. Sama leikinohjaamisen kokonaisuus ei ole käyttökelpoinen koko leikki-ajan ajan, vaan kokonaisuutta tulee muuttaa leikin muuttuessa ja kehittyessä. (Helenius & Korhonen 2008, 112.) Leikin ohjaamisessa arvostetaan leikkiä prosessina, jossa leikin ohjaamisella on kaksi päämäärää: 1) Lasten mielikuvitus on saatava liikkeelle ja 2) on tuettava lasten kuvittelun rakentamista ja suuntaamista (Helenius & Korhonen 2008, 115). Sellaisetkin lapset, jotka jo itse hallitsevat monia leikin muotoja ja kykenevät omatoimiseen leikkiin hyötyvät leikin ohjauksesta. Aikuinen voi esimerkiksi avustaa yhteisessä juonen kehittämisessä ja sopimisessa toisten leikkijöiden kanssa. (Helenius & Korhonen 2008, 114.)

Epäsuora leikin ohjaaminen ei ole yhtä näkyvää kuin suora leikinohjaaminen ja sitä ei aina mielletä lainkaan ohjaamiseksi. Epäsuoraa leikin ohjaamista on esimerkiksi leikkitilojen järjestäminen ja varustaminen tiettytyyppisiä lasten ikään liittyviä leikkejä suosiviksi. Epäsuoraan leikin ohjaamisen kuuluvat myös leikkitalaisuuksien ja leikkiajan järjestäminen, leikkivälineiden tarjolla olo, pysyvien lapsiryhmien muodostaminen, pienryhmäjaon mahdollistaminen, leikkirauhan turvaaminen, aikuisen läsnäolo ja aito kiinnostus, hyvä tunneilmapiiri sekä leikin, työn ja esteettisen ilmapiirin linkittäminen toisiinsa. (Siren-Tiusanen 2004, 16.)

Havainnointi on tie leikin ymmärtämiseen, arvostamiseen ja rikastuttamiseen. Havainnoinnin perusteella kasvattajien pedagoginen tehtävä määräytyy monitahoisesti. Mitä paremmin kasvattaja ymmärtää, mihin lapsi pyrkii ja mikä häntä kiinnostaa, sitä viisaammin hän voi sekä suojatalasten yksinleikkiä ja tutkimista

että helpottaa ja rohkaista lasten keskinäisten leikkien syntymistä ja kehittelyä. (Kalliala 2012, 206.)

Havainnoimalla lasten leikkejä kerätään runsaasti tietoa lasten sosiaalisista suhteista, lapsiryhmän dynamiikasta sekä jokaisen lapsen vuorovaikutussuhteiden laadusta toisten lasten kanssa. Havainnoinnin avulla kasvattaja erottaa toisistaan ne tilanteet, joissa lapsi tarvitsee aikuisen apua ja tukea, sellaisista tilanteista, joissa lapsia voidaan rohkaista ja kannustaa konfliktitilanteen itsenäiseen ratkaisemiseen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 33). Leikin havainnoinnin avulla voidaan huomata psyykinen kiusaaminen, kuten selän kääntäminen, uhkailu, kiristäminen ja alistaminen. Havainnointi auttaa myös huomaamaan epätasavertaisen roolijaon tai sellaisen leikin juonen muuntelun, jossa estetään jonkin lapsen leikkiin osallistuminen. Havainnoimalla huomataan myös toistuvasti yksin leikkivät lapset. Havainnoinnin avulla saadaan kerättyä tietoa lapsesta vanhempien kanssa käytäviin keskusteluihin. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 35).

4.3.4 Tapa- ja moraalikasvatus sekä lapsen itsetunnon vahvistaminen

Pienellä lapsella ei ole ymmärrystä oikeasta ja väärästä, vaan hän arvioi tekoja niiden ulkoisten seurausten perusteella. Lapsen moraalitajun kehitys edellyttää opettamista. Kinnunen (2010) kehottaa kertomaan sanallisesti kolmevuotiaalle ja sitä vanhemmalle lapselle, mikä on oikein ja mikä väärin. Kinnunen (2010, 86 - 87.) Liisa Keltikangas-Järvinen (2000) puolestaan muistuttaa kasvattajia käyttämään yksinkertaisia sanoja: oikein - väärin. Turhan usein kieltoja selitetään ja perustellaan monimutkaisesti pienelle lapselle. Tällöin kiellon tarkoitus voi jäädä ymmärtämättä. Sen sijaan lapsen iän ja kehitystason mukainen opettaminen auttaa lasta oppimaan moraalialia.

Aikuisen malli moraalin opettajana on lapselle tärkeä. Moraaliarvot siirtyvätkin lapselle yhdessä eläen. Jos aikuinen itse rikkoo sääntöjä, joiden lapsi tietää koskevan aikuista, nakertaa se lapsen kunnioitusta sääntöjä kohtaan. Hyvästä käytöksestä palkitseminen vahvistaa oikean käytöksen juurtumista. Keskustelut

hyvästä käytöksestä usein lisäävät hyvää käytöstä, kun lapset tulevat tietoisiksi siitä, miten monin eri tavoin voi tehdä hyviä tekoja. Kinnunen (2010, 90 - 92.)

Itsetuntoa voidaan kuvailla ihmisen suhteena itseensä ja sisäiseen todellisuuteensa, käsittäen esimerkiksi tunteet, tarpeet, ajatukset ja unelmat. Hyvä, terve itsetunto merkitsee sitä, että ihminen arvostaa itseään myönteisellä tavalla. Heikko itsetunto voi ilmetä esimerkiksi itsensä vähättelynä, rehentelynä tai ihminen voi kuvitella itsestään liikoja, usein toisten kustannuksella. Itsetunnon perustana on näkökulma, joka liittyy ihmisen tarpeeseen olla hyväksytty sellaisena kuin hän on. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 37.) Hyvän itsetunnon omaava lapsi suhtautuu toiveikkaan luottavaisesti itseensä, ympäristöönsä ja tulevaisuuteensa. Hyvä itsetunto sallii lapsen olla oma itsensä, leikkiä rauhassa, olla omaa mieltä ja huomioida myös toisten lasten mielipiteet. Kun lapsi on tasapainossa itsensä kanssa, hänen ei tarvitse alistaa muita. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2009, 15.) Lapsen itsetunto vaihtelee kehitysvaiheen mukaan ja siihen vaikuttavat myös hänen temperamenttinsa (Sinkkonen 2008, 182 - 184).

Kohut (1986) on määritellyt ihmisten itsetunnon koostuvan kolmesta ulottuvuudesta. Ensimmäisenä ulottuvuutena on ”suurenmoinen minä.” Se tarkoittaa, että meillä on tarve tulla nähdyksi ja hyväksytyksi juuri sellaisina kuin olemme. Tahdomme olla ainutlaatuisia ja erityisiä. Jos ihmistä vahvistetaan hyväksyen kaikki hänen tarpeensa ja tunteensa, kokee hän itsensä hyväksytyksi ja ainutlaatuisiksi. Tunteilla onkin olennainen merkitys itsetunnon kehityksessä. Toisena ulottuvuutena Kohutin määritelmässä on ”ihanneminä.” Tämä kehittyä lapsen oivalluksesta, että hänen on opittava uutta tai kehityttävä jotakin tavoitetta kohti. Kolmantena ulottuvuutena on ”yhteyttä hakeva minä.” Tällä tarkoitetaan inhimillistä tarvettamme olla yhdessä toisten ihmisten kanssa aivan samoilla ehdoilla, sellaisissa ihmissuhteissa, joissa kumpikaan osapuoli ei ole toistaan parempi eikä huonompi. Silloin samankaltaisuus ja sen myötä myös ihmisyytemme vahvistuvat. Kun kaikkia itsetunnon ulottuvuuksia vahvistetaan tasapuolisesti, lapsen itsetuntonkin kehittyä tasapainoisesti. Lapsi, jota aikuiset ja toiset lapset kohtelevat arvostavasti ja samoilla ehdoilla kuin itseään, oppii kohtelemaan myös

muita samalla tavalla. Sen sijaan lapsi, joka jää toistuvasti toisten polkemaksi, aliarvioimaksi tai röyhkeästi kohdelluksi, tulee joko jatkamaan itsensä vähättelyä tai ryhtyy itse käyttäytymään dominoivasti toisia kohtaan. Siksi aikuisten tuleekin pohtia tapaansa kohdata lapsia, jotta se vahvistaisi lasten itsetunnon tervettä kehitystä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 37 - 39).

”Kehu lapsi päivässä” -teos antaa vinkkejä lapsen itsetunnon tukemiseen ja opastaa aikuisten ja lasten väliseen toimivaan vuorovaikutukseen tarjoten eväitä monenlaiseen yhteiseen tekemiseen. (Vehkalahti 2007, 8). Lapsen kehumisessa on kuitenkin muistettava tarkoittaa sitä, mitä sanoo. Tyhjillä sanoilla, joissa sydän ei ole mukana, ei ole mitään merkitystä. Esimerkiksi kiinnostuksen osoittaminen lapsen piirustusta kohtaan on tehokkaampaa itsetunnon tukemista kuin automaattinen kehuminen. (Sinkkonen 2008, 171, 179 - 181.) Perusteeton kehuminen voi olla loukkaavaa tai jopa vahingollista. Sen sijaan turvallisessa ja kannustavassa ilmapiirissä rakentava ja vilpitön palaute kehittää lapsen itsetuntoa. Vehkalahti ohjeistaa kehumista seuraavasti: tiedä mitä kehut, löydä kehun aiheet lapsen heikoilla alueilla, anna rakentavaa kritiikkiä, kehu yhteisöä ja yhteisössä, kehu myös yksilöä, kehu omana itsenäsi, kannusta kehumiseen ja myös kritiikkiin. (Vehkalahti 2007, 117 - 120).

Lapsen itsetunnon vahvistaminen on paljon muutakin kuin taitavaa ja vilpitöntä kehumista. Se on myös lapsen huomaamista ja huomioimista, kuuntelemista, tukemista yksilönä ja osana yhteisöä, lapsen arvostamista, itsensä arvostamista ja lapsen arvostuksen ansaitsemista, ajan antamista lapselle, tilan antamista lapselle, luottamista lapseen ja lapsen luottamuksen ansaitsemista, onnistumisista iloitsemista, oman sekä lapsen epätäydellisyyden sallimista, lapsen kanssa yhteistyössä toimimista, tutkimista, kokeilemistä ja opettelemista yhdessä lapsen kanssa, hauskanpitoa lapsen kanssa, lapseen tutustumista, lapsen innostamista, itsessä ja lapsessa tapahtuvan muutoksen hyväksymistä sekä lapsen hyviin tarkoitukseen uskomista. (Vehkalahti 2007, 11 - 126).

4.3.5 Lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen

Pienten lasten keskuudessa osallisuudella tarkoitetaan yhteenkuuluvuuden tunnetta ja ”porukkaan” kuulumista. Silloin lapsi tuntee, että tämä on minun paikkani ja minun ryhmäni. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 47.) Osallisuus on myös omakohtaisesta sitoutumisesta lähtöisin olevaa vaikuttamista asioiden kulkuun ja vastuunottamista oman toimintansa seurauksista. Osallisuuden kokemus syntyy lapselle osana vuorovaikutteista sosiaalista toimintaa. Lapsen voidaan sanoa olevan osallinen, kun hän pääsee mukaan johonkin yhteiseen toimintaan esimerkiksi yhteiseen keskusteluun, suunnitteluun, leikkiin tai työhön. Lapsen oikeus osallisuuteen ja vaikuttamisen mahdollisuuteen on kirjattu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2009). (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 41.)

Lasten osallisuuden mahdollistaminen voidaan nähdä luottamuksen osoituksena heitä kohtaan. Osallisuuden myötä lapset voivat kehittää omia taitojaan ja osoittaa kyvykkyyttään yhteisössään. Kun lapset pohtivat yhdessä omia kokemuksiaan, näkemyksiään ja arvostuksiaan tai ideoivat asioita, arvioivat niitä neuvotellen sekä osallistuvat toiminnan toteutukseen, heidän metakognitiiviset taitonsa eli kyky ajatella omaa ajattelua vahvistuvat, käsitys itsestä selkiytyy, itseluottamus kasvaa ja yhdessä elämisen taidot kehittyvät. Lasten mielipiteiden kuuleminen ja aloitteellisuuden mahdollistaminen auttaa kasvattajia näkemään lapset osaavina toimijoina. Lasten osallisuuden kulttuurin avulla aikuisilla on mahdollisuus saada lapsilta palautetta omasta työskentelystään ja kehittää pedagogista toimintaansa sekä kehittymään ammatillisesti. (Turja 2011, 52 - 53.)

Varhaiskasvatuksessa tasa-arvo toteutuu kasvattajien tavassa kohdata lapsia (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 43). Henkel (2009) määrittelee tasa-arvon tarkoittavan kaikille samoja oikeuksia, velvollisuuksia ja mahdollisuuksia sukupuolesta riippumatta (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 52). Kasvattajien tulisikin kiinnittää huomiota siihen, kohtelevatko he lapsia erilaisin odotuksin sen mukaan, onko kyseessä tyttö vai poika. Tiedostetut ja tiedostamattomat sukupuoleen liittyvät käsitykset, odotukset ja vaatimukset perustuvat yhteiskunnassa vallitseviin normeihin ja arvoihin, joita kasvattajat välittävät lapsille. Lapsi, jonka käyt-

täytyminen poikkeaa oman sukupuolensa käyttäytymiselle asetetuista normeista voi altistua kiusaamiselle. Lasten ohjaaminen ahtaisiin ja rajoittuneisiin sukupuolirooleihin vaikuttaa myös heidän mahdollisuuksiinsa ja kehitykseensä. Voidakseen toimia tasa-arvoisesti lapsia kohtaan, kasvattajan tulee tarkastella omaa asennettaan tyttöihin ja poikiin sekä tunnistaa omat sukupuoleen liittyvät odotuksensa ja asenteensa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 43 - 44.)

Lasten tasa-arvoisen kohtelun vaatimus mainitaan Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa osana varhaiskasvatuksen arvopohjaa. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus ja kehittämiskeskus 2009, 12). Suunnitelman kirjaukset ovat hyvänä lähtökohtana tasa-arvoon perustuvalla varhaiskasvatustyöllä. Varsinainen tasa-arvon toteutuminen ilmenee kuitenkin lasten ja varhaiskasvattajien puheissa ja tekemisissä. (Ylitapio-Mäntylä 2011, 276.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2009) korostetaan myös, että lapsen tulisi saada kasvaa tasa-arvoisena riippumatta sosiaalisista tai kulttuurisista taustoistaan. Nämä tavoitteet eivät vielä poista sukupuolistavia käytäntöjä. (Ylitapio-Mäntylä 2011, 283.)

4.4 Yhteistyö vanhempien kanssa

Kasvatuskumppanuudella on tärkeä osuus kiusaamista ehkäisevässä työssä. Päivähoitoon tullessaan lapsi tuo mukanaan kodin vaikutuspiirissä hankitun kokemusmaailmansa, jonka rakentumisessa on ollut merkittävänä tekijänä lapsen ja vanhempien keskinäiset vuorovaikutussuhteet. Vanhempien ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde on kanava, joka linkittää perhekokemukset ja lapsen sosiaalisen sopeutumisen uuteen kasvuympäristöön. Lapsen eheän kasvunpolun toteutuminen vaatii lapsen vanhempien ja kasvatushenkilöstön keskinäistä yhteistyötä sekä yhteistä kasvatuskäytäntöä. (Karikoski & Tiilikka 2011, 77 - 78.) Kodin ja päivähoiton kasvatuksessa on usein eroja, siksi kasvatuskäytännöistä tulisi keskustella, jottei lasta vedetä kahtaalle. (Vienola 2011, 163.)

Vienola (2011, 163) viittaa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin (2005), jonka mukaan tarvitaan vanhempien ja kasvattajien ammattilaisten kiinteää yhteistyötä, kasvatuskumppanuutta, jotta perheiden ja päivähoiton yhteinen kas-

vatustehtävä muodostaa lapsen kannalta mielekkään kokonaisuuden. Jos kodin ja päiväkodin eettiset periaatteet ja normit ovat hyvin erilaisia, on lapsen eettinen kasvuympäristö ristiriitainen. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 46) puolestaan ovat todenneet, että kodin kasvatuservat heijastuvat lapsen tapaan toimia ryhmän jäsenenä. Vanhemmat voivat omilla ohjeillaan huomaamattaan ylläpitää kiusaamista esimerkiksi ohjeistamalla lasta kiusatuksi joutuessaan lyömään tai nimittelemään takaisin.

Lapsi on herkkä omaksumaan kasvatusympäristönsä asenteita. Jos vanhemmat arvostelevat päiväkodin työntekijöitä tai toisia lapsia ja heidän perheitään lapsen kuullen, tarttuu tämä asennemalli myös lapselle. Myös päivähoidon varhaiskasvattajien on varottava välittämästä epäkunnioittavaa asennetta puhumalla asiaankuulumattomasti muista lapsista ja heidän perheistään. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46.)

Onnistuakseen kiusaamisen ehkäisy edellyttää kasvatuskumppanuutta. Vanhempien sitouttaminen kiusaamista ehkäisevään työhön onkin ensiarvoisen tärkeää. Kuten valtakunnallisissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) todetaan, vanhemmilla on lastensa ensisijainen tuntemus. Toiset lapset kertovat mieluummin kotona päiväkodissa kokemistaan negatiivisista asioista. Vanhemmat kiinnittävät huomioita, jos lapsi alkaa oireilla kärsien esimerkiksi univaikeuksista tai olemalla haluton lähtemään päiväkotiin. Vanhempien pitäisi keskustella asiasta päiväkodin työntekijöiden kanssa, jotta voitaisiin selvittää, mitä lapsen kertomuksen tai oireilun takana on. Vanhempien on myös hyvä olla tietoisia siitä, että kaikkea lapsen kertomaa ei kannata pitää totuutena keskustelematta siitä päiväkodin työntekijän kanssa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on luontevaa ottaa käsittelyyn vanhempainillassa. Vanhemmat tarvitsevat tietoa ja ymmärrystä kiusaamisesta ilmiönä. Kiusaamisen määritelmää ja kiusaamisen ja konfliktin eroa pitäisi avata vanhemmille. Heille tulisi myös selvittää yhteisen kasvatustilin merkitys lapsen etuna. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46.)

4.5 Tilanteiden dokumentointi, suunnitelman arviointi sekä päivittäminen ja siitä tiedottaminen

Kirves & Stoor-Grenner (2011, 53) suosittelevat dokumentoimaan kiusaamistilanteita. Kirjaamisen tulisi sisältää kuvaus kiusaamistilanteesta, miten tilanteeseen puututtiin, miten mahdollisia uusia kiusaamistilanteita ennakoidaan ja ehkäistään sekä miten asiaa seurataan. Kirjatut dokumentit kiusaamistilanteista helpottavat tilanteiden seuranta ja niiden avulla voidaan kertoa, mitä on tapahtunut eri osapuolten mielestä. Dokumentoinnin avulla voidaan havaita tilanteiden toistuvuus ja arvioida puuttumiskeinojen toimivuutta. Dokumentit ovat myös todiste siitä, että tilanteita on seurattu ja niihin on puututtu.

Suunnitelman arviointi on tärkeä osa koko prosessia. Arvioinnin avulla voidaan todeta, miten suunnitelma toimii kiusaamista ehkäisevän työn tukena ja onko suunnitelma työvälineenä auttanut kasvattajia. Onko suunnitelman myötä saavutettu yhteisymmärrys kiusaamisesta ja kiusaamiseen puuttumisesta ja millaisia ehkäiseviä työtapoja päiväkotiin on syntynyt? Huomataanko kiusaamistilanteita nyt paremmin kuin ennen ja puututaanko niihin johdonmukaisesti? Ovatko kasvattajien asenteet muuttuneet ja onko ilmapiiri myönteisempi? Kuuluuko lasten ääni suunnitelmassa? Myös vanhempien näkemykset ja kokemukset on tärkeää huomioida arvioinnissa. Arvioidessa tulisi myös pohtia, ovatko vanhemmat tietoisia suunnitelman sisällöstä? Tietävätkö he, miten toimitaan, jos kiusaamista tapahtuu? Huomioidaanko päiväkodissa vanhempien mielipiteet? Arvioinnin avulla seurataan myös, ovatko konfliktitilanteet ja aggressiivinen käytös vähentyneet Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman myötä. Ovatko lasten sosiaaliset taidot kasvaneet? Saavatko lapset riittävästi myönteistä vuorovaikutusta ryhmässä? Lapsia voidaan myös haastatella kysyen esimerkiksi onko hänellä ystäviä päiväkodissa tai pelottaako päiväkodissa jokin asia. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 52 - 53.) THL:n julkaisema Turvataitoja lapsille, Turvataitokasvatuksen oppimateriaali (2009) sisältää kiusaamista käsittelevän haastattelulomakkeen, jota voi soveltaen käyttää runkona lapsen haastattelulle (Lajunen, Andell, Jalava, Kemppainen, Pakkanen & Ylenius-Lehtonen 2009, 131).

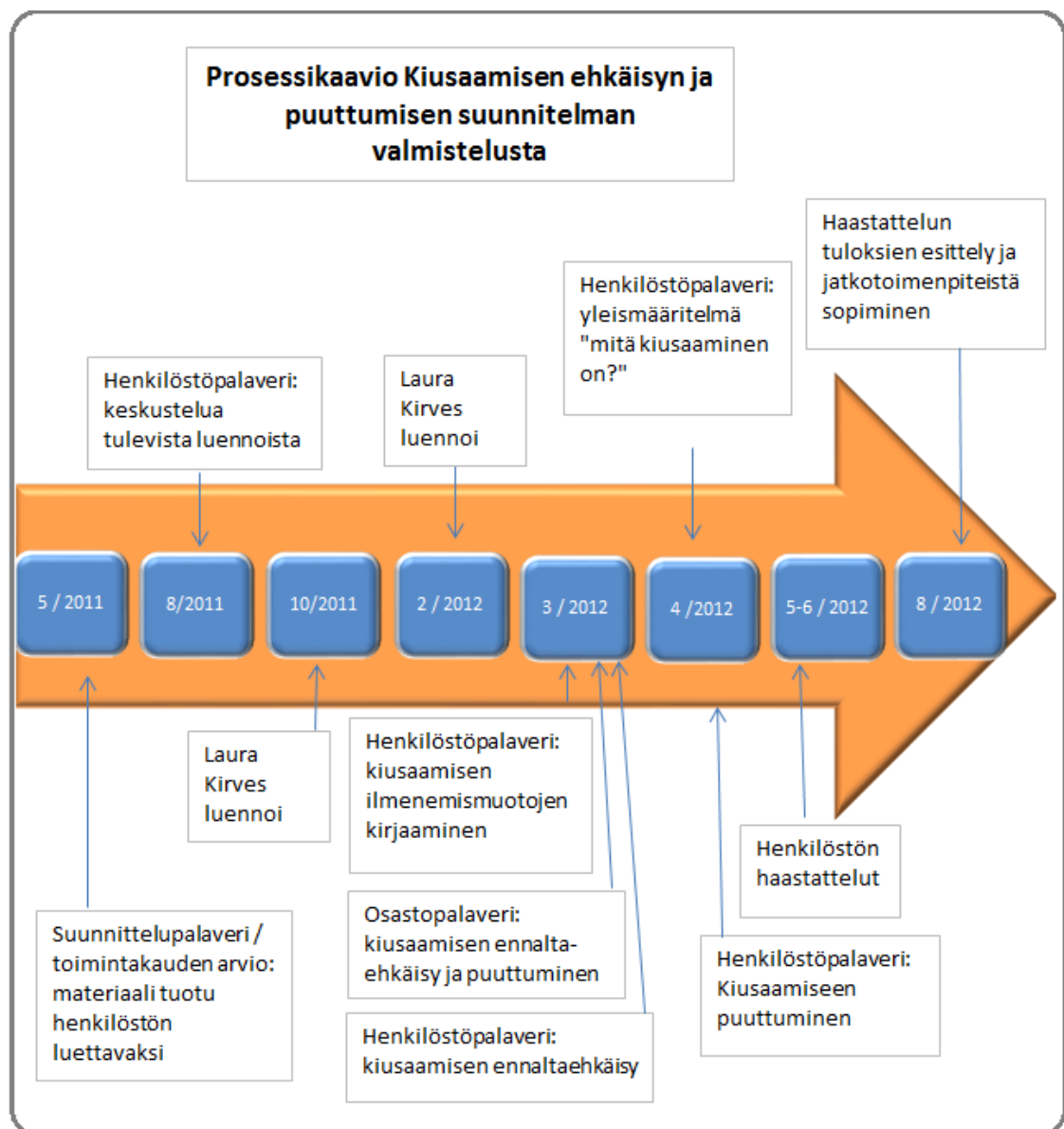
Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan tulisi kirjata, miten usein suunnitelmaa päivitetään ja mikä olisi tarkoituksenmukaisin ajankohta. Arvioinnin pohjalta seuraavalle toimintakaudelle voidaan laatia uusia kiusaamisen ehkäisyn keinoja. Lapsiryhmän vaihtuessa päivitetään ryhmäkohtaiset suunnitelmat. Ryhmäkohtaisia suunnitelmia voidaan päivittää tiimipalavereissa aina tarpeen mukaan. Suunnitelmaa voidaan esitellä vanhemmille vanhempainillassa ja suunnitelman kokonaisuudessaan voidaan säilyttää siten, että se on myös vanhempien luettavissa. Vanhemmilla tulisi myös olla mahdollisuus esittää kysymyksiä suunnitelmasta. Uusia työntekijöitä tulee perehdyttää suunnitelman sisältöön. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 53 - 54.)

5 TEERIMÄEN PÄIVÄKODIN KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMAN PROSESSIKUVAUS

Jokioisten kunnan päivähoiton johtaja on vuonna 2011 tehnyt päätöksen varhaiskasvatuksen kiusaamista ennaltaehkäisevistä toimista. Sen mukaan Jokioisten kunnan kaikki kolme päiväkotia sekä kunnan kaikki 32 perhepäivähoitajaa laativat omat Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmansa osaksi varhaiskasvatussuunnitelmaa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on myös osa päivähoiton laatutyötä. Suunnitelmien laadintaan on päädytty, koska kiusaaminen on yhteiskunnallinen ongelma, johon pyritään ennaltaehkäisevästi vaikuttamaan jo varhaiskasvatusiässä.

Kiusaamisen ehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen ovat toistuvasti nousseet esiin yleisessä arvokeskustelussa niin valtakunnallisella kuin kunnallisellakin tasolla varhaiskasvatushenkilöstön keskuudessa. Jokioisten kunnan kiertävä erityislastentarhanopettaja käynnisti keskustelut Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmasta keväällä 2011. Hän toi Teerimäen päiväkodin henkilöstölle luettavaksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsan julkaisun ”Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa, kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen”. Julkaisun on kirjoittanut Laura Kirves ja Maria Stoor-Grenner. Päiväkotikohtaisten suunnitelmien laatimisen pohjustukseksi Laura Kirves on käynyt kahdesti luennoimassa Jokioisilla koko varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Ensimmäinen luento pidettiin syksyllä 2011 ja toinen helmikuussa 2012. Luentojen jälkeen aiheeseen on palattu Teerimäen päiväkodin henkilöstö- ja osastopalaverissa. Suunnitelma on edennyt vaiheittain alkaen Kiusaamisen ilmenemismuotojen pohtimisesta ja kirjaamisesta. Tämän jälkeen Teerimäen henkilöstö on laatinut listan eri osastoilla käytössä olevista kiusaamisen ehkäisemisen keinoista. Seuraavana vaiheena on ollut yhdenmukaisten toimintatapojen kirjaaminen kiusaamiseen puuttumisesta. Näiden vaiheiden jälkeen suunnitelmaa on käyty uudelleen läpi tarkennuksia tehden.

Päiväkodin henkilöstö antoi keväällä 2012 suostumuksensa Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa käsitteleviin haastatteluihin. Haastatteluilla kerättiin tietoa valmisteilla olevan suunnitelman toimivuudesta sekä ehdotuksia suunnitelman täydentämiseksi tai korjaamiseksi. Haastattelut tehtiin touko- kesäkuun 2012 aikana. Haastatteluista kerätystä aineistosta esiteltiin tulokset henkilöstölle elokuussa 2012. Näiden pohjalta tehtiin jatkosuunnitelmia, joista tarkemmat kuvaukset luvussa: 9 Jatkotoimenpiteet.

Kuvio 2: Prosessikaavio Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmisteluista.

6 TUTKIMUS

6.1 Tutkimuksen tavoite, tutkimustehtävät ja toimintaympäristö

Sain toimeksiannon opinnäytetyön tutkimustehtävään Jokioisten kunnan päivähoiton johtajalta Arja Mikkolalta. Opinnäytetyön alkuperäisenä tavoitteena oli tuottaa tietoa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman toimivuudesta käytännössä Teerimäen päiväkodissa. Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma oli kuitenkin aineiston hankinnan aikaan vielä valmisteluvaiheessa, joten opinnäytetyöni päätavoitteena on tukea kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista. Tavoitteen muuttumisesta voidaan havaita, että kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman laatiminen on laaja prosessi, johon tulee varata aikaa. Osa suunnitelman toteutumisesta on varhaiskasvatuksen henkilöstön oma prosessointi valmistelutyön edistyessä.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma jaottuu kahteen osaluokkaan: kiusaamista ennaltaehkäisevään työhön sekä kiusaamiseen puuttumiseen. Kiusaamista ehkäiseviä keinoja alustavassa suunnitelmassa ovat esimerkiksi: ”varmistamme, että aikuisia on riittävästi ja aktiivisesti läsnä siellä, missä lapset ovat”, ”havainnoimme aktiivisesti lasten toimintaa” ja ”aikuisilla on yhtenäiset ja johdonmukaiset säännöt”. Kiusaamista ehkäisevien keinojen käytön toteutuminen arjessa on oleellinen osa suunnitelman toimivuutta. Tutkimuksessani kerään tietoa alustavaan suunnitelmaan kirjattujen kiusaamista ennaltaehkäisevien menetelmien toimivuudesta, kiusaamistilanteisiin puuttumisesta sekä varhaiskasvattajien ehdotuksia suunnitelman täydentämiseksi tai korjaamiseksi.

Aineistonkeruujakson aikana 3.5. - 15.6.2012 kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma odotti vielä täsmennystä kiusaamisen puuttumisen käytäntöihin. Kiusaamiseen puuttumista havainnoitiin osallistumalla yhden päiväkotiryhmän arkeen. Koska suunnitelma ei ollut valmis kiusaamiseen puuttu-

misen osalta, ei ollut mahdollista havainnoida, puututtiinko kiusaamiseen suunnitelmassa sovitulla tavalla. Sen sijaan oli mahdollista havainnoida, puututtiinko kiusaamiseen ryhmän aikuisten yhteisesti sopimalla tavalla.

Tutkimukseni avulla selvitän, miten kiusaamistilanteita on huomattu? Onko kiusaamiseen puututtu sovitulla tavalla? Onko käytäntö ollut yhdenmukaista suunnitelman kanssa? Onko suunnitelmasta ollut apua? Miten varhaiskasvatuksen henkilöstö itse on kokenut suunnitelman toimivuuden?

Tutkimustehtävänä on tehdä näkyväksi Teerimäen varhaiskasvatuksen henkilöstön toimintaa heille itselleen ja sen kautta edistää kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista ja sen tavoitteita, kuten saada kiusaamisen ehkäisy sisältymään osaksi päiväkodin arjen pedagogiikkaa. Tutkimukseni tarkoituksena on myös osoittaa Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman hyödyllisyys. Tutkimustehtävästä tarkentuneet tutkimuskysymykset ovat: Miten kiusaamista tunnistetaan Teerimäen päiväkodissa? Miten kiusaamista ehkäisevät keinot näkyvät päiväkodin arjessa? Miten kiusaamistilanteisiin puututaan? Millä menetelmin voidaan päästä toimivaan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan?

Tutkimuksen toimintaympäristönä on Teerimäen päiväkotitoiminta, joka on yksi Jokioisten kunnan kolmesta päiväkodista. Teerimäessä on kolme 21-paikkaista osastoa 3-6-vuotiaille päivähoitolapsille ja esiopetusoppilaille. Teerimäen päiväkodin varhaiskasvatuksen henkilökuntaan kuuluvat viisi lastentarhanopettajaa, kuusi päivähoitajaa sekä kiertävä erityislastentarhanopettaja, jonka työkenttänä on Jokioisten päivähoito. (Jokioisten kunta 2012.)

6.2 Tutkimusmenetelmät ja aineiston hankinta

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Tutkimusmenetelminä olivat teemahaastattelu ja osallistuva havainnointi. Laadullisten menetelmien käytössä suositetaan ihmisiä tiedonkeruun instrumentteina ja kannatetaan metodeja, joissa heidän näkökulmansa ja ”äänensä” pääsevät esille (Hirsjärvi, Remes & Sarjawaara 2009, 164). Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä,

jossa haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin (Hirsjärvi & Hurme 2011, 47). Haastatteluteemat muodostuivat Teerimäen päiväkodin valmisteilla olevan Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman keskeisimmistä teemoista. Haastattelut suunniteltiin toteutettavaksi ryhmähaastatteluina, koska ne ovat helposti toteutettavissa osastokohtaisissa palavereissa.

Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen, haastattelut päätettiin toteuttaa yksilöhaastatteluina, jotta haastattelutilanteet olisivat mahdollisimman vapautuneita. Ryhmähaastatteluissa ongelmaksi voi muodostua se, että kaikki paikalla olijat kuulevat toistensa vastaukset, jolloin on mahdollista, että mielipiteet muokkautuvat yhtenäisiksi sosiaalisen paineen alla. Mahdollisimman monipuolisen haastatteluaineiston saamiseksi koen yksilöhaastattelut ryhmähaastatteluja hedelmällisimmiksi.

Haastattelut tehtiin Teerimäen päiväkodin 12:lle varhaiskasvattajalle heidän työajallaan. Jokainen haastattelu toteutettiin yksilöhaastatteluna. Kuten Goodwin (1981, 124) on tutkimushaastattelijoin ohjeistanut, kaikki haastattelut aloitettiin ”luomalla yhteistä maaperää” arkikeskustelulla. Siirryttäessä varsinaiseen haastattelutilanteeseen, haastateltavalta varmistettiin nauhoituslupa. Ennen tallentamisen aloittamista haastateltavalta kysyttiin, onko tämä valmis aloittamaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 24.) Haastatteluympäristönä toimi päiväkodin neuvotteluhuone. Haastattelukysymykset jaettiin haastateltaville noin viikkoa ennen haastatteluja. Kysymysten etukäteen jakamisen oli tarkoitus helpottaa henkilöstön haastatteluun valmistautumista. Jokainen haastattelu tallennettiin nauhurille. Hirsjärvi ja Hurme (1980) neuvovat nauhoittamaan haastattelun. He ovat todenneet, että mitä syvempi dialogi on ollut, sitä rikkaampi on myös kertynyt tallennettu aineisto. (Alastalo 2005, 76.) Litteroinnin jälkeen haastatteluaineisto on poistettu nauhurilta.

Tutkimuksessa osallistuvan havainnoinnin osuutena on tutkijan tutkimusympäristöön ja -yhteisöön tutustuminen sekä arjen seuraaminen siihen osallistumalla. ”Osallistuva havainnointi tarkoittaa, että tutkija osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan tutkimuskohteen ehdoilla ja yhdessä sen jäsenten kanssa ennalta sovitun ajanjakson. Osallistuva havainnointi tapahtuu usein ennalta valitusta

teoreettisesta näkökulmasta. Lisäksi havainnointi on jollakin tavalla ennakolta suunniteltu valitun näkökulman avulla.” (Vilkka 2006, 44.) Osallistuvan havainnoinnin avulla kerättyä tietoa ei tässä tutkimuksessa erikseen analysoida, vaan tieto toimii ainoastaan tutkijan tukena antaen taustatietoa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumiseen ja toteutumiseen vaikuttaviin tekijöihin. Havainnoinnissa rajoittavaksi tekijäksi on huomioitava se, että tutkija on työharjoittelijana ollessaan läsnäolollaan saattanut vaikuttaa havainnoimiinsa tilanteisiin. Myös tämän vuoksi pääpaino tutkimuksen menetelmissä on henkilöstön haastatteluilla.

Havainnoidessani valmisteilla olevan kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman toimivuutta, valitsin näkökulmaksi suunnitelman sisältämien kiusaamista ehkäisevien keinojen toteuttamisen työntekijän näkökulmasta. Kiinnitin huomiota siihen, miten suunnitelmassa mainitut keinot on käytännössä mahdollista toteuttaa. Henkilöstön haastattelujen ja osallistuvan havainnon osalta tutkimusmateriaalia kerättiin päiväkodissa suoritettavan työharjoittelun aikana touko-kesäkuun 2012 aikana.

6.3 Tutkimusaineiston rajaus, perustelut, käsittely ja analysointi

Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys pohjautuu varhaiskasvatuksen kiusaamista, kiusaamisen ehkäisyä, kiusaamiseen puuttumista ja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laadintaa käsittelevään kirjallisuuteen ja tutkimuksiin. Tutkimus on rajattu koskemaan ainoastaan Jokioisten kunnan Teerimäen päiväkotia, mutta siitä saatuja tuloksia voidaan hyödyntää myös muissa päiväkodeissa. Tutkimuksen kohdejoukkona on Teerimäen päiväkodin varhaiskasvatushenkilöstö.

Tässä tutkimuksessa kiinnostus on kohdistunut haastatteluissa esiin tulleisiin asiasisältöihin. Tällöin haastattelujen yksityiskohtainen litterointi ei ole ollut tarpeen. Tekstiksi purettavaksi on valikoitu tutkimusongelman kannalta olennaiset osat, joita ovat vastaukset haastattelukysymyksiin. Puhumisen sävyt, puheen

taut ja kysymysten ulkopuolelle rönsyilevä puhe on rajautunut litteraation ulkopuolelle. (Ruusuvuori 2010, 424 - 425.)

Tämän tutkimusaineiston käsittelyssä on käytetty sisällönanalyysiä. Sisällön analyysilla tarkoitetaan pyrkimystä kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 107). Tuomen & Sarajärven mukaan (2009, 103) Sisällönanalyysilla saadaan kerätty aineisto järjestetyksi johtopäätösten tekoa varten (ks. Grönfors 1982, 161). Sisällön analyysi toteutettiin jaotteleamalla litteoitu haastatteluaineisto sisällössä esiintyvien yhtäläisyyksien mukaisesti. Aivan aluksi haastatteluaineisto jaoteltiin haastattelukysymysten teemoittelun mukaisesti. Teemat olivat kiusaamisen määrittely, kiusaamisen ehkäisy, kiusaamislanteisiin puuttuminen ja suunnitelman arviointi. Seuraavia alajaottelukohteita olivat esimerkiksi ongelmat kiusaamisen tunnistamisessa, toimivat kiusaamisen ehkäisemisen menetelmät ja muutosehdotukset kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan. Nämä jaottelukohteet jaettiin edelleen alaryhmiksi värikoodien avulla. Värikoodit ilmaisivat alaryhmissä esiintyvien sisältöjen kirjoa. Samalla värikoodilla merkityt haastatteluaineistot olivat sisällöltään toisiaan vastaavia. Tämän jälkeen jaoteltu aineisto kirjoitettiin selkeäksi kokonaisuudeksi. Tuomi & Sarajärvi (2009, 108) kuvaavat sisällönanalyysia seuraavasti:

”Sisällönanalyysilla pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen, koska hajanaisesta aineistosta pyritään luomaan mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota.” (ks. Hämäläinen 1987; Burns & Grove 1997; Strauss & Cobin 1990; 1998.)

Tutkimustuloksia on analysoitava objektiivisesti. Ruusuvuori & Tiittula (2005, 56) muistuttavat, että tutkimuksissa, joiden aineisto on kerätty haastattelemalla, on huomioitava, että haastattelutilanne on vuorovaikutustilanne. Haastattelijan asema yhteisön jäsenenä ja hänen oppimansa arkikeskustelun käytänteet voivat vaikuttaa haastatteluaineistoon. Alvesson & Deetz (2000) sekä Alvesson (2003) puolestaan ovat todenneet, että tutkimushaastatteluista tuotettua sosiaalista tekstiä on tietoisesti tarkasteltava eri näkökulmista. Haastatteluaineiston sisältöön vaikuttavat miksi, miten ja keiden toimesta tekstit on tuotettu. Suoninen (1997) muistuttaa myös, että kulttuurisina toimijoina haastattelijat ja haastateltavat kykenevät esittämään monia erilaisia perusteltuja tulkintoja samoistakin

aiheista. (Tienari, Vaara & Meriläinen 2005, 103 - 124.) Hirsjärvi ym. (2009, 161) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei kuitenkaan ole mahdollista saavuttaa objektisuutta perinteisessä tarkoituksessa, koska kerätystä aineistosta koostuvat tutkimustulokset perustuvat vastanneiden ihmisten henkilökohtaisiin kokemuksiin todellisuudesta. Tutkimuksen johtopäätökset puolestaan ovat syntyneet tutkijan arvomaailmasta käsin.

6.4 Tutkimusaineiston jatkokäyttö, luotettavuus, laatu ja eettisyys

Haastateltavien anonymiteetin varmistamiseksi opinnäytetyöhön kerättyä haastatteluaineistoa ei voida jatkokäyttää (Kuula & Tiitinen 2010, 446). Kerätyn aineiston luokittelun, analysoinnin ja tulkinnan jälkeen kaikki nauhoitetut haastattelut poistetaan. Koska tutkimus on kohdistettu yhden tietyn päiväkodin koko varhaiskasvatushenkilökuntaa koskevaksi, ei haastatteluaineistoa voida täysin anonymisoida. Suorien tunnistetietojen poistaminen aineistosta ei riitä haastateltujen anonymiteetin varmistamiseen, koska aineisto sisältää runsaasti epäsuoria tunnistetietoja. (Kuula & Tiitinen 2010, 452.) Valitun kohderyhmän suostumus tutkimukseen on edellyttänyt ehdotonta anonymiteettiä.

Vaikka haastatteluaineistoa ei voida jatkokäyttää, voidaan tutkimustuloksia hyödyntää tutkimusympäristönä olevaa päiväkotia laajemmalla taholla. Tuloksia voivat hyödyntää esimerkiksi muut Jokioisten kunnan päiväkodit sekä seutukunnan päiväkodit, joissa kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma on ajankohtainen.

Tutkimuksessa käytetyn haastatteluaineiston luotettavuutta voidaan perustella sen laadulla. Kaikki Teerimäen päiväkodin varhaiskasvattajat haastateltiin. Kaikilla haastateltavilla oli samat haastattelukysymykset ja jokaisella oli mahdollisuus käyttää haastatteluun tarvitsemansa aika. Jokainen haastattelu tallennettiin ja kaikkien tallenteiden kuuluvuus oli hyvä. Kaikki haastattelut litteroitiin samalla tarkkuudella. Haastattelijana ja litteroijana oli koko ajan sama henkilö, joten haastatteluiden kulku ja litteraation tarkkuus oli mahdollista suorittaa tasa-laatusena. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 185.)

Haastatteluiden laatuun vaikuttaa myös haastattelijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutustilanne. Haastateltavan ja haastattelijan välille on rakennettava luottamus. Haastattelijan on kerrottava haastateltavalle haastattelun tarkoitus, pidettävä haastatteluista saadut tiedot luottamuksellisina ja suojeltava haastateltavien anonymiteettia. Haastattelijan tulee myös osoittaa kiinnostusta haastateltavaan sekä hänen vastauksiinsa. Keats (2000, 23) on todennut, että haastattelijan ensimmäinen tehtävä on luoda hyvä suhde haastateltavaan. Empaattinen asenne luo pohjan hyvälle yhteistyösuhteelle. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 41.)

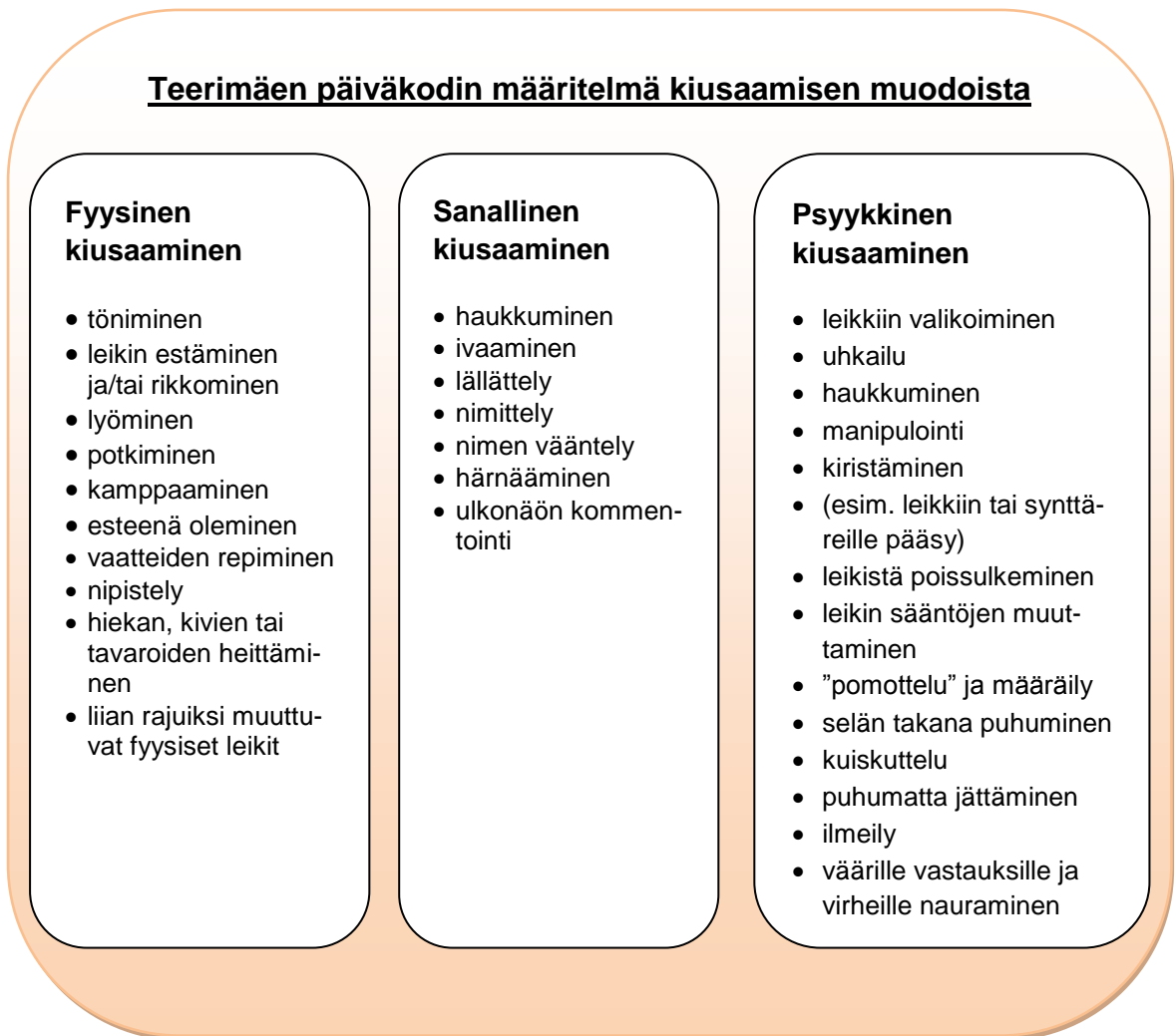
Haastatteluina kerätyn tutkimusaineiston analysoinnin reliabiliteettia voidaan arvioida osallistuvasta havainnoinnista kerätyn aineiston perusteella. Vertailtaessa haastatteluiden analyysia osallistuvan havainnoinnin aineiston tulkintaan, voidaan todeta haastatteluaineiston analyysin noudattavan samaa linjaa osallistuvan havainnoinnin kanssa. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 186.)

Tutkimuksen validiutta eli pätevyyttä voidaan määritellä valittujen tutkimusmenetelmien toimivuudella. Tässä tutkimuksessa validiutta voi arvioida sillä, miten haastatteluista saadut tulokset vastaavat tutkimuskysymyksiin. (Hirsjärvi ym. 2009, 231 - 233.) Tutkimuskysymyksiä olivat: Miten kiusaamista ehkäisevät keinot näkyvät päiväkodin arjessa? Miten kiusaamistilanteisiin puututaan? Millä menetelmin voidaan päästä toimivaan kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelmaan? Tutkimuksen tuloksina saatiin vastauksia näihin kysymyksiin.

Hirsjärvi & Hurme (2011, 20) korostavat, että ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa tärkeimpiä eettisiä periaatteita ovat informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys. Tämän tutkimuksen aloittaminen on edellyttänyt kohderyhmän suostumusta tutkimuksen tekoon. Tutkimusaineistoa on käsitelty erityisellä luottamuksellisuudella. Tallennettu haastatteluaineisto on tuhottu aineiston analysoinnin jälkeen. Tutkimusraportin ulkopuolelle jäävät tutkimusta tehdessä ilmi tulleet asiat kuuluvat vaitiolovelvollisuuden piiriin. Päiväkodin henkilöstö sekä asiakasperheet säilyttävät tutkimuksessani anonymiteettinsä.

7 TUTKIMUSTULOKSET

7.1 Kiusaamisen määrittely ja tunnistaminen

Kuvio 3: Teerimäen päiväkodin määritelmä kiusaamisen muodoista (Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma 2012).

Teerimäen päiväkodin ensimmäisestä haastattelukierroksesta käy ilmi, että valtaosa haastateltavista kokee tunnistavansa kiusaamisen ja konfliktin eron. Konflikteja saattaa päivän aikana olla useitakin eri lasten kesken. Kiusaaminen nähdään pitkäkestoisempana ja se kohdistuu toistuvasti samaan lapseen. Kiusaamistilanteessa lasten välillä tiedetään vallitsevan vallan epätasapaino. Kiu-

saamisen tunnistamisessa ongelmalliseksi koettiin kiusaamisen toistuvuuden havaitseminen, aikuisten asenteet, tilanteiden epäselvyys, aikuisia ei ole riittävästi mukana tilanteessa tai heillä on liian kiire. Ongelmia aiheuttaa myös tarkoitukseton kiusaamistermin käyttö. Kiusaamistermiä saatetaan käyttää vahingossa, kun selvitetään lasten välisiä konflikteja. Lapsikin saattaa tulla kertomaan aikuiselle kiusaamistilanteesta, joka tarkemman selvittelyn jälkeen osoittautuu kuitenkin konfliktiksi. Aikuisen on aina huolella selvitettävä, onko kyseessä todella kiusaaminen vai tasavertainen konflikti. On tärkeää myös korjata lapsille, mikäli he käyttävät riitatilanteesta kiusaamistermiä.

Haastatteluista ilmeni myös, että päiväkodin omaan kiusaamisen määritelmään kaivataan tarkennusta. Alustavaan Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan kirjattu Christina Salmivallin (2003) määritelmä kiusaamisesta ei ole riittävä. Salmivalli määrittelee kiusaamisen seuraavasti:

”Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön” (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4).

Kuvio 4: Teerimäen päiväkodin määritelmä kiusaamisesta (Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma 2012).

Haastatteluissa syntyi myös muutosehdotuksia Teerimäen kiusaamisen ja puuttumisen suunnitelman kiusaamisen määritelmään. Salmivallin määritelmää voitaisiin muokata vaihtamalla aggressiivinen käytös negatiiviseen tai kielteiseen käytökseen.

Tarkka kiusaamisen määritelmä on tärkeä, jotta työyhteisö voi määrittää yhteisiä sopimuksia ja käytäntöjä kiusaamiseen puuttumiseen. Tällä hetkellä ongelmana on, että aikuiset voivat nähdä tilanteen eri tavoin. Joku tulkitsee tilanteen kiusaamiseksi ja toinen taas määrittelee sen konfliktiksi. Haastatteluissa pohdittiin myös kiusatuksi tulemistä subjektiivisena kokemuksena. Se, minkä toinen lapsi voi kokea kiusaamisena, voi toisen kokemana olla yhdentekevää. Aikuisen

tulisi osata erottaa, miten lapsi asian kokee. Tällöinkin on tärkeää viestittää kiusatulle, kiusaajalle ja sivusta seuranneille lapsille, että tällaista käytöstä ei hyväksytä. Lapsilla on myös erilaiset sietokyvyt. Toinen voi kestää kuunnella piikitelyä enemmän kuin toinen. Tällöin pitäisi kuitenkin tehdä kiusatullekin selväksi, että hänen ei pidä alistua kiusatuksi.

Ongelmana kiusaamisen tunnistamisessa voivat myös olla aikuisten asenteet. Haastatteluissa mainittiin tilanteet, jossa aikuinen ei tunnista kiusaamista tai ei halua nähdä kiusaamista ongelmana. Todettiin, että koko kiusaamisilmiön kieltäminen eli väite, että kiusaamista ei tässä päiväkodissa tai tässä ryhmässä esiinny, osoittaa sen, että aikuinen ei ole havainnoinut riittävästi lapsiryhmän toimintaa.

Haastatteluista ilmeni, että päiväkodin varhaiskasvattajat kokevat tärkeäksi kiusaamisen tunnistamista helpottavaksi tekijäksi lasten tuntemisen. Uuden ryhmän aloittaessa on oltava erityisen valppaana havainnoimaan lasten toimintaa ja heidän erilaisia temperamenttejaan. Elo - syyskuu onkin tärkeää havainnointiaikaa. Kun tuntee ryhmänsä hyvin, on helpompi myös havaita, mitkä asiat tilanteiden taustalla vaikuttavat. Tutussa ryhmässä myös huomataan nopeammin onko kyseessä yksittäinen tilanne vai toistuvatko ne usein tietyillä lapsilla. Haastatteluissa mainittiin myös, että tutun lapsen ilmeistä ja eleistä voidaan melko helposti tulkita, oliko kyseessä tahallinen vai tahaton teko.

Haastatteluissa todettiin, että fyysinen ja sanallinen kiusaaminen huomataan helposti, koska ne ovat äänekkäämpiä tilanteita, mutta psyykinen kiusaaminen, kuten painostuksen kohteeksi joutuminen tai leikkien ulkopuolelle sulkeminen on vaikeammin havaittavaa. Erityisesti kiusaamisen huomaamista hankaloittaa kiusaajan taito valita sellainen aika ja paikka, jolloin huomaa aikuisen huomion olevan kiinnittynyt toisaalle.

Teerimäen päiväkodin pihapiiri on leikkiympäristönä vertaansa vailla. Ulkoillessa kuitenkin pääsee syntymään katvealueita, joista kiusaamista on vaikea havaita. Vaikka lapset ovat näköpiirissä, heidän keskusteluitaan ei välttämättä kuulla. Sisätiloissa lasten havainnointi koettiin helpommaksi, mutta samalla to-

dettiin, että kiusaaja voi osata odottaa oikeaa hetkeä ja kun aikuinen kääntää hetkeksi selkänsä, hän jo ehtii toimia. Jos tällainen selän takana tapahtuva kiusaaminen on sanatonta kiusaamista se voi jäädä huomaamatta. Voi vain kuvitella, kuinka paljon kiusaamista jää huomaamatta niissä leikki-tilanteissa, joissa lapset leikkivät suljetun oven takana. Tässäkin tilanteessa ikkunallinen ovi auttaa havaitsemaan kiusaamista paremmin kuin ikkunaton ovi. Oven läpi pitäisi myös kuulla lasten puheet.

Haastatteluissa todettiin, että usein tytöt osaavat selittää tapahtuneen tilanteen paremmin ja he tulevat herkemmin kertomaan asiasta aikuiselle kuin pojat. Aina kiusattu ei itse rohkene tulla kertomaan kiusaamisesta. Asia saattaa tulla ilmi vasta, kun sivullinen lapsi tulee kertomaan aikuiselle. Joskus kiusattu lapsi ei puhu kiusaamisesta päiväkodissa, vaan kertoo asiasta vasta illalla kotona. Tällöin vanhemmat ottavat asian puheeksi päiväkodin varhaiskasvattajien kanssa. Lapsia tulisikin rohkaista kertomaan asioitaan aikuiselle entistä enemmän, niin myönteisiä kuin kielteisiäkin. Olisi äärimmäisen tärkeää, että ryhmään muodostuisi sellainen luottamuksellinen ilmapiiri, jossa lapsi haluaa ja uskaltaa kertoa asiansa.

Varhaiskasvattajien haastatteluissa korostettiin havainnoinnin merkitystä kiusaamisen tunnistamisessa. On pysähdyttävä seuraamaan lasten leikkejä ja vuorovaikutustilanteita, jotta voi huomata kiusaamista esiintyvän.

7.2 Kiusaamisen ehkäisy

Miten kiusaamista ehkäistään Teerimäen päiväkodissa?

- Varmistamme, että aikuisia on riittävästi ja aktiivisesti läsnä siellä, missä lapset ovat
- Havainnoimme aktiivisesti lasten toimintaa
- Olemme luotettavia ja vastuullisia aikuisia, jolle lapset voivat kertoa vapaasti tunteistaan ja kokemuksistaan tietäen, että aikuinen tukee, auttaa ja puuttuu tilanteisiin
- Sovimme sääntöjä yhdessä lasten kanssa, luomme päiväkodin ilmapiirin sellaiseksi, ettei kiusaamista missään muodossa hyväksytä
- Pyrimme mahdollisimman toimivaan pienryhmäjakoon ja päiväjärjestykseen
- Suunnittelemme toiminnan kaikille lapsille mielekkääksi ja kiinnostavaksi
- Ehkäisemme toiminnan hyvällä ennakkosuunnittelulla konflikteja
- Kiinnitämme erityistä huomiota hyvien tapojen ja toisten kunnioittamisen opetteluun
- Toimintatapoina esim. lasten yhteiset projektit, ryhmäkeskustelut, pienryhmätoiminta, opetustilanteet, nukketeatteri, draama, leikkikerho ja tuntekoulu (esim. empatiaharjoitukset, kannustaminen hyviin ”sydäntekoihin”, tunteisiin tutustuminen ja tunteiden hallitsemisen harjoittelu)
- Estämme turhia kilpailutilanteita
- Käytämme ”Kehu lapsi päivässä” -metodia
- Kohtaamme lapsen hyväksyvästi, toimimme myönteisyyden kautta. Vähemmän kieltoja, enemmän kannustusta ja kehuja hyvästä käytöksestä sekä muiden huomioon ottamisesta
- Teemme enemmän yhteistyötä vanhempien kanssa

Kuvio 5: Miten kiusaamista ehkäistään Teerimäen päiväkodissa? (Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma 2012).

Teerimäen valmisteilla olevassa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa mainituista kiusaamisen ehkäisymenetelmistä jokaisella osastolla on käytössä soveltuviksi valitsemaan menetelmiä. Haastatteluissa varhaiskasvatustajat kertoivat, että yhä enemmän halutaan kiinnittää huomiota lasten sosiaalisten taitojen sekä vuorovaikutustaitojen oppimiseen kiusaamista ehkäisevänä

menetelmänä. Tunteiden tunnistaminen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu koetaan huomattavasti merkittävämmäksi kuin numeroiden ja kirjaimien opettelu. Teerimäen varhaiskasvattajat osallistuvat syksyllä 2012 sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen oppimista edistävän Askeleittain opetusohjelman koulutukseen.

Havainnointi koetaan tärkeäksi osaksi ennaltaehkäisevää työtä. Se tuo lapsen taidot esiin. Havainnoimalla lapsia huomataan heti, jos heillä on tuen tarvetta keskinäisessä vuorovaikutuksessa, joka taas voi ilmetä kiusaamisen muodossa. Kasvattajat korostavat myös myönteistä asennetta lapsen kohtaamisessa. On tärkeää nähdä hyvä lapsessa. Jotta sen hyvän voisi huomata, on oltava aidosti läsnä. Lapsen näkemisellä positiivisessa valossa on myös itsetuntoa vahvistava vaikutus. Lapsen itsetunnolla taas on vaikutusta kiusaamistilanteiden syntymiseen. Kannustaminen ja myönteinen palaute koetaan paljon hedelmällisemmäksi kuin jatkuvat kiellot. Lapsia pitäisi muistaa kehua mahdollisimman paljon heidän onnistumisistaan. On vain muistettava huomata kaikki lapset. Usein keskitytään kehumaan niitä lapsia onnistumisista, joille sääntöjen noudattaminen ja ryhmässä toimiminen on haasteellista. ”Kilttien”, ohjeita noudattavien lasten kehuminen jää helposti vähemmälle. Heidän hyvää käytöstään pidetään itsestäänselvyytenä eikä siitä muisteta erikseen antaa kehuja. Lapsen kehumiseen opastaa esimerkiksi Reetta Vehkalahden teos ”Kehu lapsi päivässä” (2007). Pienryhmätoiminta mahdollistaa lapselle läsnäolon paremmin. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kannalta koetaan tärkeäksi myös, että aikuisia on paikalla riittävästi ja, että he keskittyvät paikalla ollessaan lapsiin. On tärkeää, että läsnä on turvallinen aikuinen, jolle lapsi uskaltaa kertoa asioistaan.

Läsnäolon lisäksi tärkeänä kiusaamista ehkäisevänä keinona mainittiin aikuisen syli. Lapsen ei tarvitse hakea aikuisen huomiota kielteisellä tavalla, vaan hänellä on mahdollisuus mennä aikuisen syliin esimerkiksi silloin, kun ryhmätilanteessa oleminen tuntuu vaikealta. Syli ei missään tapauksessa saa olla rangistuskeino vaan pikemminkin apukeino lapsen jaksamiseen.

Varhaiskasvattajat pyrkivät luomaan päiväkotiin sellaisen ilmapiirin, jossa kiusaamista ei hyväksytä missään muodossa. Myös selkeä struktuuri luo järjestys-

tä ja ennakoitavuutta. Päiväjärjestykseen pitää kuitenkin jättää väljyyttä, jotta ei olisi liian ohjelmoitua toimintaa. Leikeille osataan antaa aikaa. Valitettavasti ei kuitenkaan ole mahdollista jättää leikkiä odottamaan seuraavaan päivään. Enemmän Teerimäessä haluttaisiin panostaa nukketeatteriesityksiin, draamaan, näytelmiin ja satuihin erilaisista tilanteista, jotta lapset oivaltaisivat, miten väärin joku teko on. Samalla heille voisi tarjota vaihtoehtoisia toimintamalleja esimerkiksi kiusaamistilanteeseen. Toiminta on aina pyritty suunnittelemaan lapsille mieleiseksi, mutta enemmän suunnitteluvaiheessa voitaisiin kuulla lapsia.

Teerimäen varhaiskasvattajat pitävät hyvien tapojen ja toisen ihmisen kunnioittamisen harjoittelua tärkeänä. Lapsia palkitaan ystävällisyydestä toisia lapsia kohtaan muun muassa ”sydäntekojen” huomaamisella sekä hyvien tekojen ”purnukalla”, jolloin lapsi saa itse laittaa jokaisesta aikuisen huomaamasta hyvästä teosta yhden helmen ryhmän yhteiseen purkkiin. Kun purkki on täytynyt ryhmän yhdessä keräämistä helmistä, saavat lapset jonkin erityispalkinnon.

Kasvattajat tiedostavat oman vaikutusvaltansa lapsiin. Päiväkodissa varotaankin lapsen leimaamista syntipukiksi. Vältetään lapsen syylistämistä ja tarpeetonta sääntöjen luettelemista. Sääntöjä kuitenkin käsitellään lasten kanssa yhdessä sopien. Istumajärjestykset suunnitellaan siten, että kiusaamistilanteita ei pääsisi syntymään. Lasten on vaikea tunnistaa kiusaamisen ja konfliktin eroa, joten heidän pitäisi kertoa aikuiselle aina tällaisista tilanteista.

Kasvatuskumppanuus koetaan tärkeäksi osaksi kiusaamista ehkäisevässä työssä. Toiset vanhemmat ovat haluttomampia tai kiireisempiä keskustelemaan lasten asioista. Toiset taas keskustelevat, mutta heillä saattaa olla hyvin erilaiset kasvatuskäsitelmät kuin päiväkodin varhaiskasvattajilla. Vaikka päiväkodissa kiinnitetään erityistä huomiota hyvien tapojen opetteluun ja toisten kunnioittamiseen, ei yksin päiväkodin panos riitä. Myös vanhempien tulisi tukea lasta näiden taitojen harjoittelussa.

Haastatteluissa Teerimäen varhaiskasvattajat totesivat, että aikuisten yhtenäiset ja johdonmukaiset säännöt ovat tärkeitä. Arjessa on erityisesti huomioitava oman tiimin jäsenet, joiden kanssa keskustellaan siitä, miten toimitaan. Panos-

tamalla kiusaamisen ennaltaehkäisyyn voidaan välttää useita puuttumistilanteita.

Haastatteluissa otettiin puheeksi myös aikuisten käyttäytymismallit. Lapset käyttäytyvät aikuisia kohtaan juuri niin kuin aikuiset käyttäytyvät lapsia kohtaan. Pitäisi kiinnittää huomiota myös siihen, miten aikuiset ovat ryhmässä keskenään. Aikuisten pitäisi tiedostaa, miten he itse käyttäytyvät, koska he ovat mallina lapsille. Aikuiset ovat osa ryhmää ja vaikuttavat omalta osaltaan yhteishengen muodostumiseen. Aikuisten tulisi myös sitoutua yhteishengen luomiseen ja ylläpitämiseen, jotta sitä voisi edellyttää lapsiltakin. Osaston ilmapiiristä on havaittavissa, onko siinä ryhmähenkeä. Jos aikuisten välillä on kireyttä, se luo kireyttä koko ilmapiiriin. Työntekijöiden työhyvinvointiin ja koko työyhteisön ilmapiiriin tulisi kiinnittää huomiota.

Yksi toimivaksi havaittu kiusaamista ehkäisevä keino päiväkodissa on saada ryhmän lapset puolustamaan kiusattua. Kun lapset osoittavat kiusaajalle, että he eivät hyväksy hänen tekojaan, vaan asettuvat kiusatun puolelle, kiusaaja huomaa, ettei kiusaamisella saavuta ikätovereidensa arvostusta. On tehokkaampaa, kun lapset asettuvat heikomman tueksi, kuin se että vain aikuinen puuttuu asiaan. Kiusatun ryhmän jäsenen puolelle asettuminen edellyttää lapsilta empatiataitoja sekä oikean ja väärän teon ymmärtämistä, joten näiden taitojen harjoitteluun pyritään erityisesti panostamaan.

Kilpailutilanteiden välttäminen koetaan toimivaksi kiusaamista ehkäiseväksi keinoksi. Yksilösuoritusten korostamisen sijaan kannustetaan yhdessä tekemiseen. Hyvän yhteishengen saavuttaminen toimii kiusaamisen ehkäisijänä. Toiminnan sisällössä halutaan kiinnittää huomiota lasten ryhmäytymisen ja yhteishengen edistämiseen.

7.3 Kiusaamiseen puuttuminen

Miten puutumme kiusaamiseen?

- Puutumme aina kiusaamistilanteisiin
- Selvitämme kiusaajan ja kiusatun aseman tapahtuneissa tilanteissa
- Tuemme, rohkaisemme ja lohdutamme kiusattua
- Opetamme kiusaajalle vaihtoehtoisia toimintatapoja
- Viemme tarpeen mukaan kiusaamistilanteet tiedoksi sekä kiusaajan ja kiusatun lapsen vanhemmille
- Teemme yhteistyötä vanhempien kanssa, vanhemmat mukaan kiusaamisen ehkäisyyn (vanhempainillat, keskustelut ja tiedotteet)
- Varmistamme, että päiväkodissa on yhteiset toimintatavat kiusaamistilanteissa riippumatta siitä kuka aikuinen tilanteessa on mukana tai minkä ryhmän lapsesta on kyse
- Käymme päiväkodissa ja yksittäisissä päiväkotiryhmissä systemaattisesti läpi kiusaamistilanteita. Varmistamme ja arvioimme yhteistoimintaamme ja tarkistamme toimintatapojamme tarpeen mukaan
- Tarvittaessa teemme yhteistyötä muiden tahojen kanssa (esim. perheneuvola ja sosiaalitoimi)

Kuvio 6: Miten Teerimäen päiväkodissa puututaan kiusaamiseen. (Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma 2012).

Teerimäen valmisteilla olevassa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa luetellaan, miten kiusaamiseen puututaan. Suurin osa päiväkodin kasvattajista vastaa, että kiusaamiseen puututaan suunnitelman mukaisesti. Kuitenkin todetaan, että yhtenäinen linja puuttuu vielä. Vastauksista ilmeni myös, että suunnitelman mukainen puuttuminen riippuu siitä, kuka aikuinen tilanteessa on mukana. Seuraamuksista on jokaisella osastolla omat käytäntönsä. Seuraamuksia ei vielä ole kirjattu suunnitelmaan. Haastatteluaineistosta ilmeni, että kiusaamisen seuraamuksista ei välttämättä ole sovittu koko ryhmän lasten osalta, vaan ainoastaan joidenkin tiettyjen lasten osalta, joilla tiedetään esiintyvän aggressiivista käytöstä. Jos koko ryhmän osalta ei ole sovittuna seuraamuksia, jokainen kiusaamistilanne otetaan osaston aikuisten yhteiseen käsittelyyn ja

seuraamus päätetään tapauskohtaisesti. Kiusaamistilanteeseen puuttuu se aikuinen, joka tilanteen näkee, riippumatta siitä, ovatko tilanteessa olevat lapset oman osaston lapsia. Tilanteen hoitanut aikuinen informoi kiusaamistilanteessa olleiden lasten oman osaston aikuisia. Tiedon pitäisi aina välittyä osaston koko tiimille. Tieto välitetään siten, että ryhmän lapset eivät ole kuulolla.

Haastatteluissa kerrottiin esimerkin omaisesti, miten kiusaamistilanteeseen puuttuminen voi toteutua käytännössä. Ensin keskustellaan tilanteessa olevien lasten kanssa. Molemmat osapuolet saavat kertoa oman versionsa tapahtuneesta. Kiusaaja pyytää anteeksi. Lapset saavat jatkaa leikkejään ja aikuinen jää seuraamaan tilannetta varmistaen, että uutta kiusaamistilannetta ei synny. Kiusaajan vanhemmalle puhutaan asiasta, mutta kiusatun vanhemmalle ei aina tule asiasta kerrottua. Toisessa esimerkissä kuitenkin mainittiin, että molempien osapuolien vanhemmille kerrotaan heti samana päivänä tapahtuneesta, jolloin myös kasvatuskumppanuus toteutuu. Kiusaamiseen puuttumisessa pidettiin tärkeänä sitä, että asiat selvitetään heti siten, että vanhemmat ovat alusta asti tietoisia asiasta.

Päiväkodissa kiusaamisen puheeksi ottaminen vanhempien kanssa mahdollistuu aivan eri tavoin kuin koulussa, koska päiväkodissa lasten vanhempia tavataan kahdesti päivässä. Kasvatuskumppanuus nähdäänkin päiväkodin etuna kiusaamista ehkäisevässä työssä, koska asiat voidaan ottaa heti käsittelyyn molempien osapuolten vanhempien kanssa. Heille kerrotaan, mitä on tapahtunut ja miten päiväkodissa on asiaa selvitelty. On tärkeää, että lasten vanhemmat kuulevat asiasta aikuisen näkemyksen, koska lapsi kertoo asian omasta näkökulmastaan ja omalla ymmärryksellään. Vanhempien toivotaan vielä kotona keskustelevan lasten kanssa tilanteesta. Asiat tulee rohkeasti ottaa esille vanhempien kanssa heti, kun kiusaamista on ilmennyt. Avoimuus perheiden ja lasten kanssa on tärkeää. Lapselle teon merkitys välittyy selvemmin, kun asiaa ei käsitellä ainoastaan päiväkodin sisällä, vaan siitä kuulevat hänen omat vanhempansa sekä kiusatun lapsen vanhemmat. Tällöin lapsi joutuu vastaamaan teostaan kaikille.

Eräessä esimerkissä kerrottiin, että kiusaamiseen puututaan aina, mutta se tapahtuu osastokohtaisen käytännön mukaisesti. Tilanteessa olevilta lapsilta kysytään, mitä on tapahtunut. Kysytään molempien osapuolten lisäksi usein vielä sivullistenkin näkökulma asiaan. Vaaditaan anteeksipyyntö. Seuraamus kuitenkin riippuu aikuisesta. Kiusaamisesta kerrotaan vanhemmille, mutta konflikteista ei automaattisesti kerrota, koska se on arkea ja selvitetty. Toistuvat konfliktitilanteet kuitenkin kerrotaan. Seuraamuksina on ollut eteiseen meno lapsen kanssa istumaan siksi aikaa, että hän rauhoittuu. Lapsi voi myös saada seuraamuksena viikon pihapelikieltoa, mikäli hän pelatessaan käyttäytyy aggressiivisesti muita lapsia kohtaan.

Haastatteluissa pohdittiin kiusatun lapsen asemaa. Enemmän tulisi kiinnittää huomiota kiusatun tukemiseen. Usein tilanne käsitellään siten, että kiusaajalle tulee seuraamus ja hän myös pyytää kiusatulta anteeksi. Tilanne saattaa jäädä kuitenkin kiusatun kannalta kesken ja asia voi jäädä painamaan mieltä.

Päiväkodin yhteisiä sääntöjä kiusaamiseen puuttumisesta pidettiin tärkeänä. Ryhmästä huolimatta päiväkodissa pitäisi olla yhtenäiset tavat ja keinot toimia tietyissä tilanteissa. Tilanteessa läsnä olevan aikuisen tulee puuttua kiusaamiseen huolimatta siitä, ovatko lapset oman vai toisen osaston lapsia. Kaikkien kasvattajien tulisi puuttua kiusaamiseen yhtä hanakasti. Ei saisi tulla sellaisia rooleja, joissa joku puuttuu herkemmin ja toinen katsoo läpi sormien. Kiusaamiseen puuttumista pidetään molempien osapuolien, niin kiusatun kuin kiusaajankin auttamisena. Tämän lisäksi kiusaamiseen puuttuminen tuo turvallisuuden tunnetta kaikille päiväkodin lapsille. Lapset voivat luottaa siihen, että aikuinen tulee avuksi, jos itse joskus joutuu kiusatuksi. Entistä enemmän pitäisi olla läsnä, jotta tilanteet huomattaisiin paremmin. Mitä aikaisemmin kiusaamiseen puututaan, sitä parempiin tuloksiin päästään.

Olisi hyvä huomioida myös se, että kiusaaja ei aina ymmärrä kiusaamisen seuraamuksia. Päiväkodissa alkanut kiusaaminen voi jatkua vielä koulussakin ja pitkään jatkuneella kiusaamisella voi olla vahingollisia seurauksia. Pitäisi löytää keinoja konkretisoida kiusaajalle tekojensa seurauksia hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Kun kiusaaja saadaan ymmärtämään, miltä hänen tekonsa

toisen lapsen mielestä tuntuvat ja miten kiusaaminen toiseen lapseen vaikuttaa, ollaan jo menossa askel oikeaan suuntaan. Kiusaajan käsitys teoistaan voi avartua, kun hänelle kerrotaan, kuinka kurjalta toisesta lapsesta tuntuu, kun häntä esimerkiksi pilkataan tai ei oteta mukaan leikkiin. Lasta voidaan pyytää ajattelemaan, miltä hänestä itsestään tuntuisi, jos häntä kiusattaisiin samalla tavalla.

7.4 Suunnitelman kehittäminen ja arviointi

Haastatteluista nousi esille erilaisia ehdotuksia Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman kehittämiseksi. Ajatuksena oli, että suunnitelmasta tehtäisiin selkeä, yksinkertaistettu juliste seinälle vanhempien nähtäväksi. Siitä ilmenisi arvot ja tavoitteet sekä menetelmät, miten tavoitteisiin päästään. Seinällä esiteltävälle suunnitelmalle voisi muokata positiivisemmän nimen, kuten ”Täällä kasvetaan yhdessä” tai ”Näin meillä eletään”. Yksityiskohtaisempi Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma voisi olla raportin muodossa ja se olisi tarkoitettu vain työntekijöiden työvälineeksi, ei vanhemmille jaettavaksi. Varhaiskasvattajille tarkoitetun suunnitelman sisältö tulisi laatia niin selkeäksi, että kuka tahansa taloon tuleva työntekijä ymmärtäisi heti, mitä suunnitelmassa tarkoitetaan. Suunnitelmassa tulisi välttää merkityksettömiä korulauseita. On tärkeää huomioida myös uusien työntekijöiden ja sijaisten perehdytys suunnitelman osalta. Haastatteluissa pohdittiin myös, että päiväkotikohtaisen suunnitelman lisäksi voisi olla hyödyllistä laatia osastokohtaiset suunnitelmat, jotka olisivat perusteellisempia kuin koko päiväkodin yhteinen suunnitelma. Esimerkiksi joidenkin lasten kohdalla joudutaan miettimään keskivertoa tarkemmin, millaiset puuttumiskeinot ovat pedagogisesti tarkoituksenmukaisimpia.

Päiväkodin kasvattajat totesivat, että suunnitelma kaipaa päivitystä toimiakseen käyttökelpoisena työvälineenä. Vasta käytännössä nähdään, mitkä keinot todella toimivat. Suunnitelman päivitys pitäisi sitoa jonkun työtehtäviin, jotta sen sisältö varmasti otettaisiin vuosittaiseen arviointiin. Varsinainen suunnitelman arviointi tapahtuisi koko päiväkodin varhaiskasvattajien kesken, mutta asiaa val-

mistelemaan ja toteuttamaan tarvitaan vastuhenkilö. Suunnitelma pitäisi käydä rakentavalla tavalla läpi, jotta päivityksestä saataisiin tarkoituksenmukainen hyöty. Tämän lisäksi tarvittaisiin ajan mittaan myös uusia luentoja aiheesta. Olisi hyödyllistä kuulla jatkossakin uutta, tutkittua tietoa kiusaamisen ehkäisystä ja puuttumisesta.

Teerimäen varhaiskasvattajat arvioivat valmisteilla olevan Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman toimivuutta tässä vaiheessa. Todettiin, että suunnitelmasta on ollut hyötyä ja aktivointia kiusaamisen ehkäisyssä ja puuttumisessa on tapahtunut. Nyt toivotaan, että suunnitelman toteuttaminen muodostuisi käytännöksi päiväkodin arkeen. Toimivalla suunnitelmalla edistettäisiin lasten hyvinvointia. Pelkona on, että huolella laadittu suunnitelma vähitellen häviää pois päiväkodin arjesta. Saattaa myös käydä niin, että osa kasvattajista sitoutuu toteuttamaan suunnitelmaa ja pitää sitä yllä, kun taas osa luopuu siitä vähitellen. Epäselvyyttä suunnitelman toteuttamisessa aiheuttaa vielä kiusaamistilanteiden dokumentointi. Tähän kaivattaisiin selkeää lomaketta ja ohjeistusta.

Haastatteluissa todettiin, että on tärkeää tehdä valmisteilla olevaa Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa myös vanhemmille näkyväksi. Silloin hekin tietävät, kuinka Teerimäessä pyritään ehkäisemään kiusaamista ja vastaavasti miten kiusaamisen puututaan. Kiusaamisen ehkäisy ja puuttuminen kannattaa ottaa käsittelyyn vanhempainillassa. Päiväkodissa on huomattu, että vanhempien tietoisuutta kiusaamisesta on tarpeen lisätä. Vanhemmat saattavat vähätellä kiusaamista, jos heillä sekoittuvat kiusaamisen ja konfliktin käsitteet.

Päiväkodissa pidettiin tärkeänä, että lapset otettaisiin mukaan kiusaamisen määrittelyyn heti syksyllä. Olisi hyvä myös haastatella jokainen lapsi ihan kahden kesken, miten hän kokee kiusaamisen. Haastatteluiden tukena voisi käyttää valmista lomaketta. Haastatteluiden toteuttaminen on hieman työlästä, mutta ei mahdotonta. Henkilöresursseja ja aikaa muulta toiminnalta haastattelut veisivät arvioilta saman verran kuin yksilösadutuksetkin. Erityisesti syksyllä, uuden toimintakauden alkaessa lasten ryhmäytymistä pitää tukea. Lasten kanssa kannattaisi myös pohtia yhdessä millainen on hyvä kaveri. Päiväkodin vuositeemaksi voisi nostaa jonkin kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman

tavoitteita tukevan teeman. Teemana voisi olla esimerkiksi ”hyvä kaveri”. Teemalla lisättäisiin lasten yhteishenkeä ja aihetta käsiteltäisiin myönteisten asioiden kautta. Koska tämä olisi kirjattu vuositeemaksi, sitä toteutettaisiin läpi vuoden. Vuositeema on yksi keino tuoda suunnitelmaa konkreettisesti lasten arkeen.

Päiväkodin henkilöstön yhteisten toimintatapojen merkitys korostuu ulkoillessa, koska siellä ovat samanaikaisesti eri osastojen lapset. Sääntöjen on oltava selkeät ja kaikkien tulisi toimia niiden mukaisesti. Syksyisin, uuden toimintakauden alkaessa olisi tarpeen käydä yhteiset pihäsäännöt läpi.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma vaatii työpanosta kaikilta päiväkodin varhaiskasvattajilta. Suunnitelman työstämiseen liittyvät keskustelut on koettu tarpeellisiksi. Haastatteluiden mukaan työntekijät kokevat suunnitelman valmistelun sekä mahdollisuutena että velvollisuutena. Kun suunnitelmaa palataan pohtimaan aina uudelleen ja uudelleen, voidaan asioita miettiä paljon syvemmin. Käytännön kautta syntyy uusia ajatuksia. On tärkeää, että suunnitelman valmisteluun käytetään aikaa kypsytellä ideoita. Kiireellä tehty suunnitelma olisi vain pintapuolinen. Haastatteluista kävi myös ilmi, että Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan liittyvän opinnäytetyön koetaan konkreettisoivan suunnitelmaa. Haastatteluissa mainittiin vielä, että mistä tahansa asiasta päiväkodissa keskustellaan, tulisi kiinnittää huomiota siihen, että puhutaan oikeasti samasta asiasta. On huomattu, että joskus asioiden puhumisesta tulee väärinkäsityksiä. Kaikki yhdessä sovitut asiat tulisi kirjata selvästi, jotta varmistetaan siitä, että asiasta on syntynyt yhteisymmärrys eikä kukaan jää väärään käsitykseen.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistelusta koetaan olleen hyötyä kiusaamistilanteiden huomaamiseen, puuttumiseen ja varhaiskasvattajien omiin asenteisiin. Luennot ovat avanneet silmiä siitä, miten kiusaamistilanteet pääsevät syntyymään silloin, kun aikuiset eivät ole aidosti läsnä, vaan tekevät jotain toisarvoista. Kiusaamistermiä osataan nyt käyttää toisin. Ennen kiusaamiseksi saatettiin kutsua myös konfliktitilanteita. Monet haastatelluista kokivat suunnitelman prosessoinnin myötä tulleen tarkemmiksi havainnoi-

maan, onko kyseessä konflikti vai kiusaaminen ja puuttumaan siihen. Enemmän osataan kiinnittää huomiota myös tilanteiden jatkuvuuden seuraamiseen. Entistä paremmin tiedostetaan, että lapselle jokin asia voi olla suuri, vaikka aikuisen silmissä se olisi hyvinkin pieni ja merkityksetön asia. Ymmärretään kiusaamiskäsite laajemmin, kun tunnetaan kiusaamisen muodot. Varhaiskasvattajat kertoivat pitäneensä kiusaamiseen puuttumista aiemminkin tärkeänä asiana, mutta nyt, kun asia on otettu perusteelliseen käsittelyyn, osataan olla tarkempia ja valppaampia. Oma työtään rutinoituu helposti tekemään kukin tavallaan. Kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma mahdollistaa koko työyhteisön kasvun. Suunnitelman valmistelu ja sen tiimoilta käydyt keskustelut ovat saaneet miettimään asioita syvemmin. Näiden pohjalta saadaan hyvä alku uuteen toimintakauteen.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Jo kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman prosessointivaiheessa työntekijät havaitsivat muutoksia omassa toiminnassaan. Suunnitelmaa valmisteltaessa henkilökunta on pohtinut omaa arvomaailmaansa, määritellyt kiusaamista ja pohtinut kiusaamisen ja konfliktin eroa sekä laatinut yhteisiä linjaa seuraamuksista. Suunnitelman prosessointi on saanut henkilöstön valppaammaksi havaitsemaan kiusaamistilanteita ja myös toimimaan kiusaamista ehkäisevällä tavalla. (Palaveri 24.4.2012.)

Haastatteluissa otettiin kantaa Teerimäen päiväkodin Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa mainittuun kiusaamisen määritelmään. Määritelmässä kiinnitettiin huomiota siihen, onko kiusaamisen oltava aina aggressiivista käytöstä, kuten Salmivalli (2003) kiusaamisen määrittelee. Esimerkiksi Solbackenin päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa kiusaaminen määritellään seuraavasti:

”Kiusaaminen on sitä, että lapsi joutuu toistuvasti yhden tai useamman lapsen kielteisten tekojen kohteeksi. Kiusaamisen vuoksi lapsi voi tuntea itsensä muita huonommaksi, uhatuksi, arvottomaksi, torjutuksi jne.” (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 63.)

Hamarus (2012, 23) puolestaan painottaa kiusaamisen määritelmässä kahta kriteeriä. Ensimmäisenä huomioidaan kiusatun subjektiivinen kokemus. Kokeeko hän tullessa kiusatuksi? Toiseksi todetaan valtaepätasapaino eli kiusattu ei ole tasaveroinen puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Valtaepätasapainoa voi esiintyä kiusaajan fyysisenä, sosiaalisena tai henkisenä valtana. Esimerkiksi kiusaamisena voidaan pitää tilannetta, jolloin kiusaajalla on kavereita ympärillään mukana kiusaamassa eli hänellä on sosiaalista valtaa tai kiusaaja voi olla hyvin sanavalmis ja asettua henkisesti uhrin yläpuolelle. Tällöin kiusaamisessa ei kuitenkaan välttämättä ilmene aggressiivisuutta, joka ymmärretään vihamielisenä käytöksenä. Eli jos takerrumme Salmivallin (2003) kiusaamisen määritelmään, jonka mukaan kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttö-

mään henkilöön, meiltä voi jäädä huomaamatta epäsuoran kiusaamisen tilanteet. Kuten luvussa 2.1 Mitä kiusaaminen on? olen epäsuoraa ja suoraa kiusaamista käsitellyt; kiusaamisen määritelmässä aggressiivinen käytös sopii suorana kiusaamisen ilmenemismuotona fyysinen kiusaamisen kriteereihin, kun taas epäsuorassa kiusaamisessa ei aggressiivisuutta aina esiinny. Esimerkiksi leikistä pois sulkeminen ei välttämättä ole aggressiivista käytöstä, mutta toistuvana se kuitenkin on kiusaamista. Salmivallin kiusaamisen määritelmän lisäksi Teerimäen päiväkodin suunnitelmassa mainitaan kiusaamisen ilmenemisen eri muodot, joita varhaiskasvattajat ovat listanneet. Tästä luettelosta ilmenee, että varhaiskasvattajat todella tunnistavat kiusaamiseksi muunkinlaisen kuin aggressiivisen käytöksen.

Tutkimustuloksista ilmenee, että kiusaamisen tunnistamisessa ongelmia aiheuttavat aikuisten asenteet. Kiusaamiseen puuttuminen on hankalaa, jos kasvattaja ei halua nähdä kiusaamista ongelmana. Haastatteluissa myös todettiin, että koko kiusaamisilmiön kieltäminen osoittaa, että aikuinen ei ole havainnoinut riittävästi lapsiryhmän toimintaa. Luvussa 4.3.3 Leikin ohjaus, havainnointi ja leikkiin osallistuminen on Kirves & Stoor-Grennerin (2011, 35) mukaisesti todettu, että leikin havainnoinnin avulla voidaan huomata psyykinen kiusaaminen, joka ilman havainnointia jää helposti huomaamatta.

Tutkimuksessa ilmeni, että päiväkodin varhaiskasvattajat kokevat tärkeäksi kiusaamisen tunnistamista helpottavaksi tekijäksi lasten tuntemisen. Laura Kirves ja Maria Stoor-Grenner ovat samoilla linjoilla ”Kiusaavatko pienetkin lapset?” -selvityksessään. Heidän mukaansa useat tutkimukseen osallistuneet henkilöt totesivat, että ainoa keino erottaa kiusaaminen ja riita on tuntea lapsiryhmänsä niin hyvin, että tietää, mitä konfliktien taustalla on. Aikuisen pitää tietää, toistuvatko tilanteet usein tietyillä lapsilla vai onko kyseessä yksittäistapaus. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 5.) Haastatteluissa mainittiin myös, että tutun lapsen ilmeistä ja eleistä voidaan melko helposti tulkita, oliko kyseessä tahallinen vai tahaton teko.

Olweuksen (2006) mukaisesti Teerimäen päiväkodin kasvattajat kokevat tärkeäksi kiusaamista ehkäiseväksi tekijäksi turvallisen ilmapiirin. Haastatteluissa

kerrottiin, kuinka päiväkotiin pyritään luomaan ilmapiiri, jossa kiusaamista ei hyväksytä missään muodossa. Koivusen (2009, 183) näkemyksen mukaan vastuu ilmapiirin luomisesta on aina aikuisella. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 23) puolestaan tähdentävät, että lasten on saatava luottaa siihen, että aikuinen kantaa vastuun ryhmästä ja sen toiminnasta. Ryhmä, jossa kiusaamista ja muuta loukkaavaa käytöstä tapahtuu runsaasti, on kaikille lapsille turvaton. Silloin aikuinen ei enää ohjaa toimintaa, vaan sen tekevät lapset. Ilmapiiriin vaikuttavat myös aikuisten asennoituminen kollegojaan kohtaan, kuten Kirves & Stoor-Grenner (2011, 23) ovat varoittaneet. Jos aikuisten keskuudessa esiintyy selvittämättömiä konflikteja tai kiusaamista, muodostuu kiusaamista ehkäisevä työ lapsiryhmässä lähes mahdottomaksi. Aikuisten välillä vallitseva huono ja jännittynyt ilmapiiri tarttuu myös lapsiin. Sen vuoksi myös aikuisten ilmapiirin kohenemiseen tulee kiinnittää huomiota. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 23.) Aikuisten oman käyttäytymisen ja mallina olon merkitystä ilmapiiriin ja työhyvinvoinnin näkökulmasta korostettiin myös varhaiskasvattajien haastatteluissa luvussa 7.2 Kiusaamisen ehkäisy.

Tutkimuksen haastatteluissa varhaiskasvattajat kertoivat, että yhä enemmän halutaan kiinnittää huomiota lasten sosiaalisten taitojen sekä vuorovaikutustaitojen oppimiseen kiusaamista ehkäisevänä menetelmänä. Tunteiden tunnistaminen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelu koetaan huomattavasti merkittävämmäksi kuin numeroiden ja kirjaimien opettelu. Luvussa 4.3.2 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot on Keltikangas-Järvisen (2012, 49 - 50) mukaisesti todettu sosiaalisten taitojen kiusaamista ehkäisevä vaikutus. Esimerkiksi toisten ihmisten mielialojen ymmärtäminen sekä taito ratkaista ongelmia, neuvotella, sovitella ja tehdä kompromisseja kuuluvat sosiaalisiin taitoihin. Koska sosiaaliset taidot opitaan kokemuksen ja kasvatuksen kautta, onkin erittäin tärkeää, että varhaiskasvattajat tiedostavat näiden taitojen opettamisen merkityksen.

Teerimäen päiväkodissa havainnointi, myönteinen asenne lasta kohtaan ja aikuisen aito läsnäolo koetaan tärkeäksi osaksi kiusaamista ennaltaehkäisevää työtä. Päiväkodin kasvattajien mukaan havainnoimalla lapsia huomataan heti, jos heillä on tuen tarvetta keskinäisessä vuorovaikutuksessa, joka taas voi ilme-

tä kiusaamisen muodossa. Samoin on todennut myös Koivunen (2009, 40) Luvussa 4.3.3 Leikin ohjaus, havainnointi ja leikkiin osallistuminen.

Teerimäen varhaiskasvattajat pitävät hyvien tapojen ja toisen ihmisen kunnioittamisen harjoittelua tärkeänä. Lapsia palkitaan ystävällisyydestä toisia lapsia kohtaan muun muassa helmillä ja sydäntekojen huomaamisella. Luvussa 4.3.4 Tapa- ja moraalikasvatus sekä lapsen itsetunnon vahvistaminen myös Kinnunen (2010, 90 - 92) uskoo hyvästä käytöksestä palkitsemisen tuloksellisuuteen. Hänen mukaansa hyvistä teoista palkitseminen vahvistaa oikean käytöksen juurtumista. Keskustelut hyvästä käytöksestä lisäävät hyvää käytöstä, kun lapset tulevat tietoisiksi siitä, miten monin eri tavoin voi tehdä hyviä tekoja.

Haastatteluissa pohdittiin kasvatuskumppanuuden merkittävää roolia kiusaamista ehkäisevässä työssä. Vaikka päiväkodissa kiinnitetään erityistä huomiota hyvien tapojen opetteluun ja toisten kunnioittamiseen, ei yksin päiväkodin panos riitä. Myös vanhempien tulisi tukea lasta näiden taitojen harjoittelussa. Vienola (2011, 163) muistuttaa, että kodin ja päivähoidon kasvatuksessa on usein eroja, siksi kasvatuskäytännöistä tulisi keskustella, jottei lasta vedetä kahtaalle. perheiden ja päivähoidon pitäisi muodostaa lapsen kasvatuksen kannalta mielekäs kokonaisuus (ks. luku 4.4 Yhteistyö vanhempien kanssa). Haastatteluissa mainittiin myös vanhempien keskusteluinnotus. Toiset vanhemmat ovat haluttomampia tai kiireisempiä keskustelemaan lasten asioista. Toiset taas keskustelvat, mutta heillä saattaa olla hyvin erilaiset kasvatuskäytännöt kuin päiväkodin varhaiskasvattajilla. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2009, 31) painotetaan kasvatuskumppanuuden toteutumisesta, että vanhemmilla on lastensa ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu sekä oman lapsensa tuntemus, mutta varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on koulutuksensa antama ammatillinen tieto ja osaaminen sekä vastuu kasvatuskumppanuuden ja tasavertaisen yhteistyön edellytysten luomisesta.

Haastatteluissa pohdittiin kiusatun lapsen asemaa. Enemmän tulisi kiinnittää huomiota kiusatun tukemiseen. Kuten Kanninen & Sigfrids (2012, 195) ovat asiasta kirjoittaneet, kiusaamisen seuraamuksia pohdittaessa tulisi huomioida, milaista tukea tilanteen molemmat osapuolet tarvitsevat. Molemmat kaipaavat ai-

kuisen apua ja turvaa sekä empaattista kohtelua. Teerimäessä kiusaamistilanne käsitellään usein siten, että kiusaajalle tulee seuraamus ja hän myös pyytää kiusatulta anteeksi. Tilanne saattaa jäädä kuitenkin kiusatun kannalta kesken ja asia voi jäädä painamaan mieltä.

Haastatteluissa päiväkodin yhteisiä sääntöjä kiusaamiseen puuttumisesta pidettiin tärkeänä. Ryhmästä huolimatta päiväkodissa pitäisi olla yhtenäiset tavat ja keinot toimia tietyissä tilanteissa. Juuri tähän Luvussa 4 esiteltävä Kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelma tähtääkin. Kirves & Stoor-Grennerin (2011, 21) mukaan suunnitelma luo työyhteisölle yhtenäiset toimintatavat, jolloin kaikki työntekijät tietävät, miten toimitaan ja osaavat perustella toimintansa. Suunniteltu kiusaamisen ennaltaehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen on johdonmukaista ja tuloksellista.

Haastatteluissa varhaiskasvattajat korostivat avoimuutta perheiden ja lasten kanssa. Lapselle teon merkitys välittyy selvemmin, kun asiaa ei käsitellä ainoastaan päiväkodin sisällä, vaan siitä kuulevat myös hänen omat vanhempansa sekä kiusatun lapsen vanhemmat. Tällöin lapsi joutuu vastaamaan teostaan kaikille. Avoimuus on edellytys luvussa 4.4 (Yhteistyö vanhempien kanssa) esitellyn kasvatuskumppanuuden toteutumiseksi. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 53) suosittelevat myös dokumentoimaan kiusaamistilanteita. Luvussa 4.5 Tilanteiden dokumentointi, suunnitelman arviointi sekä päivittäminen ja siitä tiedottaminen on lueteltu, mitä kirjauksen tulisi sisältää. Lisäksi kiusaamisen kitkeminen edellyttää johdonmukaista seuranta. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 21) suosittelevat tekemään seurannan kirjallisesti, jolloin siitä jää dokumentti myöhempien keskusteluiden tueksi.

Haastatteluista nousi esille erilaisia ehdotuksia Kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelman kehittämiseksi. Ajatuksena oli, että suunnitelmasta tehtäisiin juliste seinälle vanhempien nähtäväksi. Siitä ilmeni arvot ja tavoitteet sekä menetelmät, miten tavoitteisiin päästään. Yksityiskohtaisempi Kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelma voisi olla raportin muodossa ja se olisi tarkoitettu vain työntekijöiden työvälineeksi, ei vanhemmille jaettavaksi. Tässä kohdassa tutkija jäi pohtimaan kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitel-

maa osana päiväkodissa noudatettavaa seutukunnallista vasua. Päiväkodissa käytössä olevan vasun pitäisi kokonaisuudessaan olla vanhempien luettavissa. Raporttimuotoon kirjoitettu Kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelma tulisi siis olla myös vanhempien luettavissa, mutta suunnitelman idean kiteyttämiseksi siitä tulisi laatia myös juliste vanhemmille esiteltäväksi. Juliste voisi olla sellaisella paikalla päiväkodin seinällä, josta vanhemmat sen päivittäin näkisivät.

Yksilöhaastatteluiden avulla on onnistuttu saamaan runsaasti tietoa, joilla voidaan edistää Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman valmistumista. Haastatteluiden avulla on voitu kerätä tasavertaisesti tietoa jokaiselta Teerimäen päiväkodin varhaiskasvattajalta. Haastatteluiden avulla heidän kaikkien ääni on saatu kuuluviin. Palaverissa yhtä kattavaa osallistumista suunnitelman laadintaan on vaikea saavuttaa. Haastattelutuloksien raportointi tuo esiin varhaiskasvattajien näkökulmia kiusaamista ehkäisevässä työssä.

Kattavan ja sisällöllisesti rikkaan haastatteluaineiston saaminen edellytti haastateltavien ehdottoman anonymiteetin takaamista. Tutkimustuloksien esittelyä olisi kuitenkin konkretisoinut suorat lainaukset haastatteluista. Suorat lainaukset olisivat todentaneet tutkijan tulkintaa haastatteluaineistosta.

Teerimäen päiväkodin Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman prosessoinnista voidaan havaita, että päiväkodin varhaiskasvattajat haluavat tosiaan panostaa kiusaamista ehkäisevään työhön.

9 JATKOTOIMENPITEET

Teerimäen päiväkodin henkilöstöpalaverissa 21.8.2012 käsiteltiin touko - kesäkuussa 2012 tehtyjen haastattelujen tuloksia. Saatujen tulosten pohjalta suunniteltiin jakotoimenpiteitä. Päätettiin, että havainnoinnin tueksi otetaan käyttöön jokaiselle osastolle oma vihko, johon kirjataan ylös tapahtuneita kiusaamistilanteita. Dokumentoinnin avulla voidaan huomata tilanteiden toistuvuus, riippumatta siitä, kuka osaston aikuisista on kulloisessakin tilanteessa paikalla. Viikoittaisissa henkilöstöpalavereissa käsitellään päiväkodissa ilmenneitä kiusaamisia. Myöhemmin osastopalavereissa on todettu toimivammaksi keinoksi käsitellä kiusaamisasioita ensisijaisesti oman osaston varhaiskasvattajien kesken sen sijaan, että kiusaamisia käsiteltäisiin viikoittain koko päiväkodin varhaiskasvattajien henkilöstöpalavereissa.

Tutkimuksen tulosten pohjalta Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan vaihdettiin kiusaamisen määritelmä. Nyt määritelmä on Olweuksen (1973) mukainen:

”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta”.

Päiväkodin toimintakauden teemaksi otettiin ”reilu kaveri”. Sen avulla käsitellään kiusaamisilmiötä ja vastaavasti tarjotaan mallia lapsille reilusta kaveruudesta. Teeman avulla pyritään löytämään uusia, toimivia tapoja vahvistaa lasten omia voimavaroja ja selviytymiskeinoja konflikti- ja kiusaamistilanteissa.

21.8.2012 pidetyssä henkilöstöpalaverissa päätettiin ottaa kiusaamisen ehkäisy ja puuttuminen yhdeksi vanhempainillan sisältöalueeksi. Valmisteilla olevaa suunnitelmaa esiteltiin vanhempainillan yhteisessä osuudessa ja sen jälkeen asiaa käsiteltiin omissa osastoissa. Tähän ratkaisuun päädyttiin, koska palaverissa todettiin, että kiusaamisesta keskusteleminen on luontevampaa pienemmissä ryhmissä. Tällöin vanhemmat osallistuvat keskusteluun aktiivisemmin.

Vanhempainillan yhteisessä osuudessa kerrottiin suunnitelman hyödyistä ja lisättiin vanhempien tietoisuutta kiusaamisilmiöstä. Heille esiteltiin kiusaamisen eri ilmenemismuotoja ja kerrottiin konfliktin ja kiusaamisen eroista. Vanhemmille painotettiin, että heidän osuutensa kiusaamisen vastaisessa työssä on tärkeää. Vanhempainillan osastokohtaisessa osuudessa kerrottiin, että Päiväkodissa toivotaan, että vanhemmat herkistyisivät kuuntelemaan lastensa kertomuksia päivästäan Teerimäessä. Jos lapsi joskus kertoo tulleensa kiusatuksi, vanhempien tulisi kysyä, mitä hän kiusaamisella tarkoittaa. Vanhempia kannustettiin puhumaan asiasta avoimesti varhaiskasvattajien kanssa. On tärkeää, että kukaan lapsi ei joudu olemaan kiusattuna eikä kukaan myöskään saisi osakseen kiusaajan leimaa. Vanhempainillassa vanhemmille jaettiin päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma.

Seuraavana askeleena vanhemmille jaetaan lomakekysely kiusaamisesta. Kyselyyn vastataan nimettömänä. Lomakekyselyn avulla pyritään kartoittamaan kiusaamisilmiötä päiväkodissa, jonka jälkeen puuttumisen keinoja voidaan tarkentaa. Kyselyn tuloksien perusteella voidaan kehittää myös kiusaamista ennaltaehkäisevää työtä päiväkodissa. Tutkimustulosten valmistuttua Teerimäen varhaiskasvatushenkilöstö kokoontuu suunnittelupalaveriin. Henkilöstön haastattelusta ja lasten vanhempien kyselylomakkeista saatuja tuloksia hyödynnetään Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman työstämiseen.

LÄHTEET

Alastalo, M. 2005. Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 57 - 77.

Askeleittain.Sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma 4 - 12-vuotiaille. Viitattu 8.8.2012. www.askeleittain.fi.

Burns, N. & Grove, S. K. 1997. The practice of nursing research. Conduct, critique & utilization. Philadelphia: W.B. Saunders Company.

Cantell, H. 2010. Ratkaiseva vuorovaikutus. Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Edu.fi - opettajan verkkopalvelu. Viitattu 3.8.2012.
<http://tkk.joensuu.fi/projektit/sosemot/teoria.php#1>.

Goodwin, C. 1981. Conversational organization: interaction between speakers and hearers. Academic Press, New York.

Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Helsinki: Wsoy

Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helenius, A. & Korhonen, R. 2008. Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: WSOY.

Henkel, K. 2009. En jämställd förskola teori och praktik. Neljäs painos. Falun: Scanbook AB.

Hirsjärvi, S. & Hurme H. 1980. Teemahaastattelu. Helsinki: Gaudeamus

Hirsjärvi, S. & Hurme H. 2011. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hämäläinen, J. 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus sosiaalitutkimuksen "käsityötaitoon". Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Tilastot ja selvitykset 2/1987. Kuopio.

Jokioisten kunta. Viitattu 13.4.2012. <http://www.jokioinen.fi>.

- Järvinen, M., Laine, A. & Hellman-Suominen, K. 2011. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Toinen, muuttamaton painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoidossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut. Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karikoski, H. & Tiilikka, A. 2011. Eheä kasvunpolku - haaste yhteistyölle. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 77 - 92.
- Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta - opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Stakes. Oppaita 63. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Keats, D. 2000. Interviewing. A Practical guide for students and professionals. Open University Press, Buckingham.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2000. Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, S. 2010. Anna mun olla lapsi. 5. painos. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan. Saatavilla www-muodossa www.mll.fi tai www.folkhälsan.fi.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan. Saatavilla www-muodossa www.mll.fi tai www.folkhälsan.fi.
- Kohut, H. 1986/1977. Att bygga upp självet. Stockholm: Natur & kultur.
- Koivunen, P. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuula, A. & Tiitinen, S. 2010. Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvoori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 446 - 459.
- Lajunen K., Andell M., Jalava Leena , Kemppainen K., Pakkanen M. & Ylenius-Lehtonen M. 2009. Turvataitoja lapsille, turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: THL.
- Lehtinen, A. 2009. Lapset toimijoina päiväkodin vertaissuhteissa. Teoksessa Alanen, L. & Kari-la, K. (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 138 - 155.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Viitattu 1.5.2012.
http://www.mll.fi/ajankohtaista/tiedotteet_ja_uutiset/

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Viitattu 1.5.2012. <http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/kiusaaminen-paivakodissa/>.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Viitattu 1.5.2012.
<http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaaminen/varhaiskasvatus/>.

Neitola, M. 2010. Kiusaaminen päiväkodissa - ilmeneminen ja interventio. Teoksessa Korhonen, R., Rönkkö, M. & Aerila, J. (toim.) Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos. Turku 2010, 217 - 229.

Olweus, D. 1973. Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbing. Göteborg: Almqvist & Wiksell.

Pepler, D., Craig, W. & Connolly, J. 1997. Bullying and victimization: the problems and solutions for school-aged children. Fact sheet prepared for the national crime prevention council of Canada.

Piironen-Malmi, U. & Strömberg, S. 2008. Välittämisen pedagogiikka. Helsinki: Tammi.

Päivähoidon turvallisuussuunnittelu 2008. Oppaita 71. Helsinki: Stakes. Viitattu 13.10.2012.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-7915.pdf.

Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä -Miten käy kiusaajan ja kiusatun vertaissuhteille? Teoksessa Autio, M., Eräranta, K. & Myllyniemi, S. (toim.) Polarivoitua nuoruus? Nuorten elinolot - vuosikirja 2008. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasianneuvottelukunta & Stakes, 94 - 104.

Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424 - 431.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22 - 56.

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Siren-Tiusanen, H. 2004. Leikin aika. Lastentarhanopettajaliitto ry. Forssa: Auranen.

Strauss, A. L. & Corbin, J. 1990. Basics of qualitative research: Grounded theory. Procedures and techniques. London: Sage.

Strauss, A. L. & Corbin, J. 1998. Basics of qualitative research. Procedures and techniques for developing grounded theory. (2. painos) London: Sage.

Teerimäen päiväkodin Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma 24.4.2012. Luonnos. Julkaisematon lähde. Jokioisten kunta 2012.

THL 2012. Kasvun kumppanit, lasten hyvinvointia vahvistamassa. Viitattu 20.10.2012. http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/kiusaamista_voidaan_ehkaista_jo_pienesta_pitaen.

Tienari, J., Vaara, E. & Meriläinen S. 2005. Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa Ruusuvoori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 103 - 124.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 41 - 53.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2009. Oppaita 56. 2., tarkistettu painos. Helsinki: Stakes.

Vehkalahti, R. 2007. Kehu lapsi päivässä. 2. painos. Helsinki: Lasten keskus.

Vienola, V. 2011. Varhaisvuosien eettinen kasvatusta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 162 - 178.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

YK (1989/2012). YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Verkkojulkaisu http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf.

YLE 2012. Laura Airola. Kiusaamiseen pitää puuttua jo päiväkodissa. Viitattu 9.9.2012. http://yle.fi/uutiset/kiusaamiseen_pitaa_puuttua_jo_paivakodissa/6260065.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2011. Kasvatuksen sukupuolistavia käytäntöjä päiväkodissa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 274 - 284.

Haastattelukysymykset

touko - kesäkuu /2012

Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa on valmisteltu kevään 2012 aikana. Haastattelun aikana haastateltavalla on viimeisin, 24.4. suunnitelmapalaverissa muokattu versio kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmasta.

1. Kiusaamisen määrittely

Teerimäen päiväkodin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaan on kirjattu päiväkodissa esiintyviä kiusaamisen ilmenemismuotoja. Suunnitelmaan päätettiin lisätä 24.4.2012 palaverissa kiusaamisen yleismääritelmä Salmivallin (2003) mukaisesti: ”Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyvyttömään henkilöön.” Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsan julkaisussa: ”Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa, kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen”, on määritelty kiusaamisen ja konfliktin eroa (Kirves & Stoor-Grenner 2010b 4-5.)

- 1.1 Tunnistatko mielestäsi kiusaamisen ja konfliktin eron arjen tilanteissa?
- 1.2 Mikä tekee kiusaamisen tunnistamisesta ongelmattonta tai ongelmallista?

2. Kiusaamisen ehkäisy

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa on lueteltu useita keinoja kiusaamisen ehkäisemiseksi.

- 2.1 Onko suunnitelmassa mainitut kiusaamista ehkäisevät keinot käytössä sinun osastollasi?
- 2.2 Onko jokin menetelmä, jonka erityisesti haluat mainita sen toimivuuden tai toimimattomuuden osalta?

3. Kiusaamistilanteisiin puuttuminen

- 3.1 Onko kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman valmistelusta mielestäsi ollut apua kiusaamistilanteiden huomaamiseen?
- 3.2 Onko kiusaamisen ehkäisemisen ja puuttumisen suunnitelman valmistelu vaikuttanut omiin asenteisiin kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen osalta?
- 3.3 Onko omalla osastollasi puututtu kiusaamiseen suunnitelman mukaisesti?

4. Suunnitelman arviointi

- 4.1 Mitä haluat kertoa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman toimivuudesta tässä vaiheessa? Onko sinulla ehdotuksia suunnitelman täydentämiseksi tai korjaamiseksi?